

הוגנות בחינוך בעולם משתנה

איור: תיליאור הפקות למידה

להשתתפות ולשגשוג של כלל קהילת בית הספר

משרד החינוך

הג'וינט

**"לעולם אל תפחד ללכת אחרי הזרם
ולעולם אל תפחד לקחת את הזרם אחריך."
(וינסטון צ'רצ'יל)**

במציאות של אי ודאות, מציאות המשתנה במהירות, חשוב להבין את התפקיד שלנו כמנהיגים חינוכיים, הפועלים לאורם של עקרונות ההוגנות.

ההוגנות היא דרך חיים, מציאות ערכית המהווה תשתית לחברה בריאה, שבה כולם חשים שהם חלק, ושניתנת להם ההזדמנות והזכות לשגשג. זוהי מציאות החיונית ללמידה מכוונת מיומנויות חקר, שאילת שאלות, יזמות והבאת ערך מוסף בעולם של אי ודאות, המשתנה במהירות.

צוותי החינוך פועלים יום יום, במטרה לאפשר לכל באי המסגרות החינוכיות להשתתף ולקחת תפקיד פעיל ויוזם, מתוך שותפות ויחסי גומלין עם סביבה הוגנת, המחזקת שייכות וחוסן. השתתפות ושותפות זו מעלות את תחושת המסוגלות והשליטה של הצוותים החינוכיים, התלמידים, התלמידות ומשפחותיהם.

הוגנות היא זכותו של כל אדם, ולא חסד שנעשה עימו. גם אנחנו במינהל הפדגוגי שואפים לפתח סביבה חינוכית על פי שבעת עקרונות ההוגנות, סביבה שתהווה מודל ליישום מערכתי של התפיסה. כל אגף ואגף, בפועל ובקהליו, בונה נדבך חשוב שמצטרף לדרך ההוגנות.

תודה לתחום שנות בית ספר בג'וינט אשלים על השותפות האמיצה לדרך ולכל האגפים השותפים במטה. אין ספק ששותפות וחיבורים הן מילות המפתח, כשרוצים להתוות דרך ותפיסה בכלל, ובימים אלו בפרט.

מאחלת לכם קריאה מהנה והמשך עשייה ברוכה

בברכה

אינה זלצמן

סמנכ"לית בכירה ומנהלת המינהל הפדגוגי
המינהל הפדגוגי, משרד החינוך

הוגנות בחינוך בעולם משתנה

להשתתפות ולשגשוג של כלל קהילת בית הספר

אנו גאות להציג בפניכם את מסמך "הוגנות בחינוך בעולם משתנה", פרי עבודה משותפת ומעמיקה של האגף לחינוך יסודי במשרד החינוך ותחום שנות בית ספר בג'וינט-אשלים. מסמך זה מסכם חמש שנות פיתוח, למידה ומחקר מעמיק, ומהווה אבן דרך משמעותית בקידום תפיסת ההוגנות במערכת החינוך הישראלית.

מטרת המסמך היא לתרום לקידום תפיסת ההוגנות בחינוך ולסייע לאנשי חינוך באשר הם להתבונן יחד על תהליכי הוגנות בבית הספר. באמצעות מהלך של למידה משותפת, המסמך מאפשר לזהות באופן פעיל מהלכים הוגנים ולתכנן פעולות עתידיות לאור התובנות שהתגבשו.

אנו רואות בקידום הוגנות בחינוך ערך משמעותי ומשימה לאומית ראשונה במעלה. אמונתנו העמוקה היא כי הוגנות היא המפתח ליצירת מערכת חינוך איכותית, רלוונטית ומכילה, המאפשרת לכל תלמיד ותלמידה למצות את הפוטנציאל הטמון בהם ולשגשג בעולם המשתנה.

המסמך שלפניכם מרכז את התפיסה הכוללת של הוגנות בחינוך, כפי שהתגבשה מתוך עבודה משותפת בתוכניות שונות. הוא משקף את כוחה של הוגנות לקדם מוביליות חברתית, לצמצם פערים ולטפח חוסן אישי וקהילתי.

חשוב לציין כי מסמך זה הוא רק תחילתו של מהלך רחב היקף. מכאן ואילך, נמשיך לפתח, להטמיע ולהעמיק את תפיסת ההוגנות בכל רבדי מערכת החינוך ולהטמיעה בתוך תהליך פיתוח התפיסה והיישום של "יסודי עכשווי". אנו רואות בכם, אנשי ונשות החינוך בשטח, שותפים מלאים למהלך חשוב זה.

אנו מזמינות אתכם לקרוא, להתעמק, ליישם ולהיות חלק מהשינוי המשמעותי שאנו מכוונות אליו. יחד, נוכל ליצור מערכת חינוך הוגנת, מכילה ומצמיחה, שתכין את דור העתיד להתמודדות מיטבית עם אתגרי המאה ה-21.

בברכת הצלחה,

מיכל אטינגר

ראש תחום שנות בית ספר
ג'וינט אשלים

חנה ללוש

מנהלת אגף א לחינוך יסודי
משרד החינוך

צוות כתיבה:

מיכל אטינגר - ראש תחום שנות בית ספר, ג'וינט אשלים
מוריה טלמור – ממונה תחום פרט באגף א לחינוך יסודי, משרד החינוך
אסתר צמח רזן - מדריכה ארצית באגף א' לחינוך יסודי, משרד החינוך
רקפת גלבוש - מפתחת ידע, תחום שנות בית ספר, ג'וינט אשלים
עדי מרום – מנהלת תכניות, תחום שנות בית ספר, ג'וינט אשלים
אסנת בן אלטבט – מנהלת תכנית "הוגנות בחינוך בעולם משתנה", דרור בתי חינוך

ריכוז הכתיבה ועריכה מקצועית: רקפת גלבוש - מפתחת ידע, תחום שנות בית ספר, ג'וינט אשלים

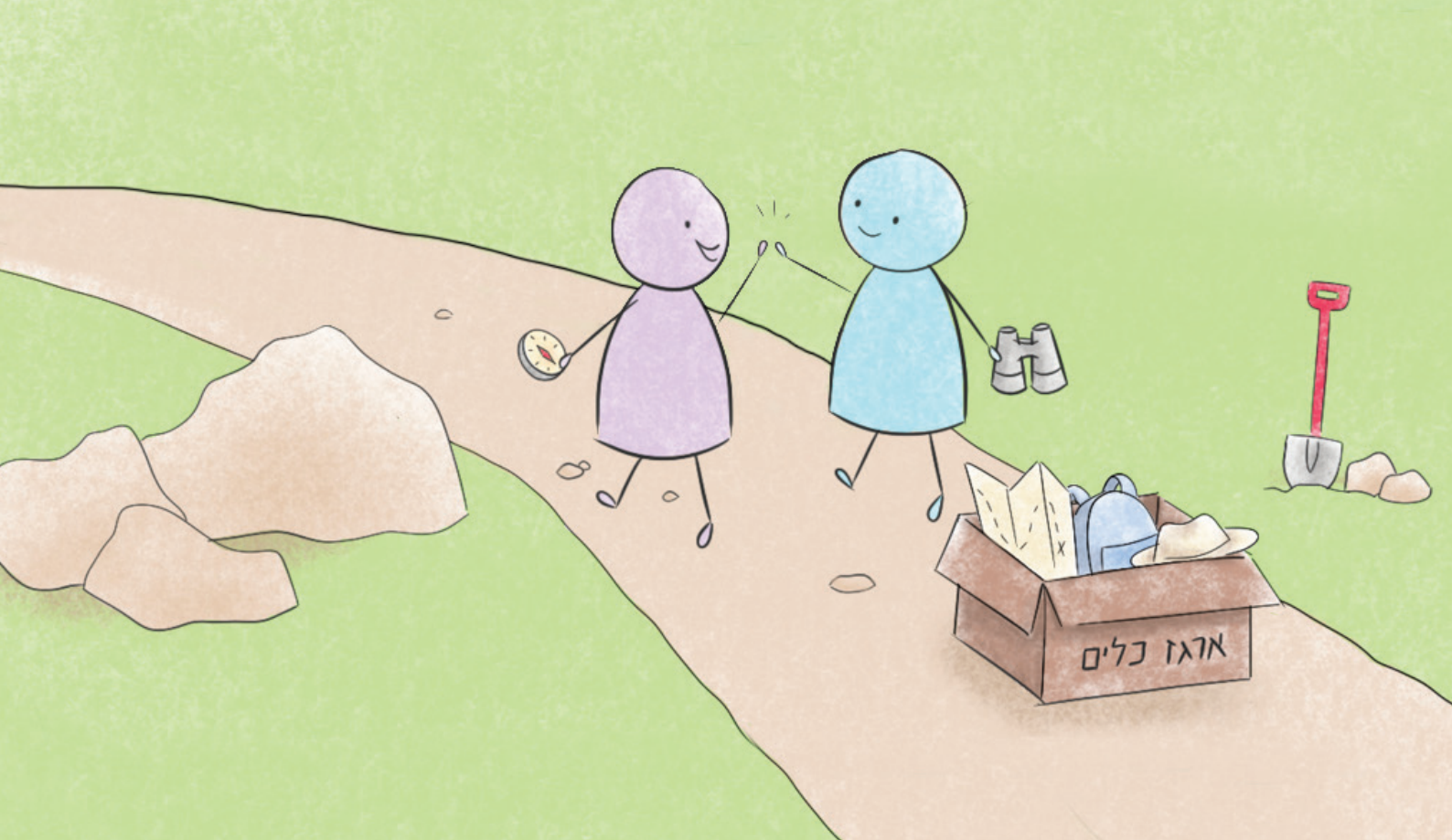
עריכה לשונית: ענת בר לב

עיצוב גרפי: אוסו באיו

ברצוננו להודות ל**אינה זלצמן**, סמנכ"לית בכירה ומנהלת המינהל הפדגוגי במשרד החינוך, על השותפות לדרך ההגנות ועל החיבור עם השותפים במשרד החינוך ומחוצה לו, וכן ל**חנה ללוש**, מנהלת אגף א' לחינוך יסודי במשרד החינוך, אשר הייתה שותפה בפיתוח המסמך ומובילה את פיתוח תפיסת ההגנות בכל העשייה בחינוך היסודי.

ברצוננו להודות לשותפים הבאים אשר תרמו לכתיבת המסמך וקידמו איתנו לאורך הדרך את תפיסת ההוגנות (לפי סדר א"ב של השם הפרטי):

אתי סאסי - סגנית בכירה למנהלת המנהל הפדגוגי, משרד החינוך
אורית צאירי - ממונה על חינוך החברתי ערכי באגף א' לחינוך יסודי, משרד החינוך
איה וורטהיימר - לשעבר מפתחת ידע והערכה, ג'וינט אשלים
איריס סוקולובר - תחום משפחות, ג'וינט אשלים
ד"ר אסף רוטמן - מנהל מחקר ERI
אריאב יוסט - מנהל מחקר ופיתוח, מכון אבני ראשה
בילי פרידמן - מנהלת תחום דעת מדע וטכנולוגיה - יסודי וחטיבת ביניים, משרד החינוך
ד"ר גילמור קשת מאור - מנהלת אגף מדעים ומתמטיקה. מזכירות פדגוגית, משרד החינוך
גלעד טנאי - יו"ר ומייסד ERI
דניאל קרני - צוות תחום דאטה ודיגיטל, ג'וינט ישראל
דפנה צדוק - מנהלת פדגוגית, המרכז הישראלי להוגנות מגדרית בחינוך
זוהרה פלורסהיים - מנהלת אגף ייעוץ באגף שפ"י, משרד החינוך
חני פלג - הממונה על החינוך לקיימות, משרד החינוך
יהודית בראון - מנהלת אגף לקשרי שלטון מקומי, משרד החינוך
ד"ר יעל נאות עופרים - לשעבר מובילת מעבדה, מערך המו"פ, משרד החינוך
יעקב מיכלין - קהילות מנהלים, מכון אבני ראשה
ליסה קרונברג - מנחה פדגוגית, המרכז הישראלי להוגנות מגדרית בחינוך
ליאת שני - מדריכה ארצית לליווי רשויות בגפ"ן, מינהל פדגוגי, משרד החינוך
מאי מסאלחה שבאיטה - חברת צוות מו"פ השקפה
מדריכי הוגנות השקפה - האגף לחינוך יסודי, משרד החינוך
מורן נוימן - לשעבר מובילת מעבדה, מערך המו"פ, משרד החינוך
מיכל אילן - מו"פ מכון אבני ראשה
מיכל גרף - מנהלת מנהל החינוך, כפר יונה
מיכל תפילין - מנהלת ביה"ס רמת החייל, תל אביב
מיקי אריאן כדריה - ממונה פיתוח סביבת למידה במוסדות חינוך, משרד החינוך
מרים פרי - מדריכה ארצית באגף א' לחינוך יסודי, משרד החינוך
נועה תמיר זברגר - לשעבר מפתחת ידע, ג'וינט אשלים
סיגל ווסר - מנכ"לית המכון הדמוקרטי ומנחי המכון הדמוקרטי
עופר פריאל - מו"פ אבני ראשה
ד"ר עינת וגר-אטיאס - המחלקה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בן גוריון
ענת פנסו - מנכ"לית ERI
רבקה גרוסמן - לשעבר מנהלת תחום המעבדות, מערך המו"פ, משרד החינוך
רונה אליעזר - מנהלת תוכניות, תחום משפחות, ג'וינט אשלים
רונלי רותם - מנהלת תוכניות, ג'וינט אשלים
שילגית שחר - לשעבר מדריכה ארצית באגף א' לחינוך יסודי, משרד החינוך
שרית ויזל - ראש תחום משפחות, ג'וינט אשלים
תומר גרשוביץ - ראש תחום מנהלים, מכון אבני ראשה
ד"ר תמר קנר-פורמן - מנהלת מו"פ השקפה

אָפּטוּן מִצֵּיטן קוּ בַּחוּץ
 אָפּטוּן מִצֵּיטן אַמאָס,
 אָפּטוּן אַלס אַ פֿאַרשטאַנד
 אַלס אַ פֿאַרשטאַנד

אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד
 אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד
 אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד
 אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד

אָפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד
 אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד,
 אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד
 אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד

אָפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד,
 אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד - אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד,
 אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד
 אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד

אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד
 אָפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד,
 אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד
 אַפּטוּן אַ פֿאַרשטאַנד.

שְׁבִיל אֶחָד

שלומית כהן אסיף

מתוך הספר
 "נשיקה בכיס ועוד נשיקה",
 בהוצאת ספריית פועלים 2012

הקדמה

העולם משתנה. חיי היום יום ושוק העבודה עוברים שינויים מרחיקי לכת, הדורשים כישורים שיתאימו לכלכלת הידע הטכנולוגית והגלובלית ולתנאי החיים המשתנים והלא ודאיים המאפיינים את המציאות המשתנה.

לאור קצב השינויים המהיר, איש אינו יכול לנבא כיצד יראה העולם כאשר התלמידים והתלמידות של היום יצאו אל שוק העבודה ולחיייהם כאזרחים. מה שברור הוא שתלמידי בית הספר היסודי של היום יזדקקו למיומנויות ולכישורים הממציים את הפוטנציאל שלהם, כבוגרים היוזמים ויוצרים שינויים בעצמם ובסביבתם.

הזכות לרכישת מיומנויות אלה צריכה לעמוד לרשות כלל ילדי וילדות ישראל. פדגוגיה הוגנת, המתבטאת במימוש תפיסה ועקרונות, וכוללת אסטרטגיות הוראה-למידה-הערכה, סדירויות, סביבות הלמידה ומערכות היחסים שמקדמות השתתפות פעילה ויוזמת (Agency) ופעילות משותפת (Co-agency), יכולה להפוך את המסגרת הבית ספרית לקרש קפיצה משמעותי לצמצום פערים ולקידום מוביליות חברתית של התלמידים והתלמידות.

בסביבה חינוכית הוגנת מוסרים חסמים סמויים וגלויים, הגורמים להטיות, לסטיגמות ולהדרה של אוכלוסיות שונות, כך שמתאפשר לכל תלמיד ותלמידה, ללא קשר למשטני הרקע, להשתתף באופן פעיל ויוזם, לשאול שאלות, להתנסות, להשמיע קול, להביע דעה ולטעות.

באופן זה, מקנה סביבה חינוכית הוגנת מיומנויות וכישורים הנדרשים לשגשוג בעולם המשתנה, ברוח מצפן הלמידה 2030 של ה-OECD. כל אלה נשענים על תפיסת **"יסודי עכשווי"**, הרואה בבית הספר "בית חינוך" המשלב מענים מגוונים בהתאם למאפייני הגיל, לנסיבות ההווה ולתמורות העתיד.

המציאות בעולם המשתנה מביאה עמה אפשרות בחירה: מצד אחד יש לנו הזדמנות ליישם דרכי הוראה-למידה-הערכה מגוונות, מכוונות זהות ורפלקציה, המקדמות הוגנות וממנפות מוביליות חברתית. מצד שני, קיים סיכון ממשי להרחבת הפערים ולמניעת השתתפות מתלמידים ותלמידות הסובלים מהדרה ומחוסר נגישות במציאות הנוכחית. **הבחירה נמצאת בידינו.**

מבנה המסמך

המסמך פותח בהתבוננות על העולם המשתנה והשלכותיו על החינוך, וממשיך בהצגת התפיסה של הוגנות בכלל והוגנות בחינוך בפרט, תוך מיקוד בקידום השתתפות פעילה ויוזמת (Agency), שייכות ומשמעות, כבסיס לפיתוח פעילות משותפת (Co-agency) של כלל קהילת בית הספר.

בהמשך המסמך מוצגת החשיבות של קידום הוגנות בחינוך דווקא עכשיו, לצד הסבר כיצד היא נראית ומהם החסמים שיש להסיר כדי להפוך אותה לחלק בלתי נפרד מהמסגרת החינוכית, באופן שיקנה לתלמידים ולתלמידות מיומנויות לשגשוג בעולם המשתנה.

לאחר מכן מפורטים העקרונות לקידום הוגנות במסגרת החינוכית: אכפתיות, אמון, מגוון, נגישות, שקיפות, איכות וגמישות. בחלק האחרון של המסמך מוצגים תוכניות וכלים לקידום הוגנות במסגרת החינוכית, שפותחו על בסיס עקרונות אלו.

קריאה מהדהדת ומהנה.

9	מהו העולם המשתנה ומהן השלכותיו על החינוך?
9	מהי הוגנות?
10	מהי הוגנות בחינוך?
12	מה מקדמת הוגנות בחינוך?
12	השתתפות פעילה ויוזמת (Agency), שייכות ומשמעות.
13	פעילות משותפת (Co-agency)
13	למה חשוב לקדם הוגנות בחינוך דווקא עכשיו?
14	כיצד נראית הוגנות בחינוך?
14	הסרת חסמים
15	הסרת חסמים מקדמת הוגנות
16	תיאוריית השינוי
18	עקרונות לקידום הוגנות במסגרת החינוכית
18	אכפתיות
18	גמישות
18	נגישות
19	אמון
19	איכות
19	שקיפות
19	מגוון
20	כלים ליישום התפיסה
20	להרכיב את משקפי ההוגנות: פרח ההוגנות לצוותי ההוראה, למנהלים ולמנהלות
22	מפת הפרקטיקות - כלי ליצירת פרקטיקות הוגנות
25	מניפת הפעלנות
25	קלפי ההוגנות - כלי לתכנון ורפלקציה
25	כתר ההוגנות
27	שותפות בין הצוות החינוכי להורים
27	מה בין משפחות והוגנות?
27	מהי ברית של שותפות עם משפחות?
29	איך יוצרים יחסים מיטיבים בין הצוות להורים לקידום התלמיד/ה?
32	תכניות לקידום הוגנות במסגרת החינוכית
32	הוגנות בחינוך בעולם משתנה - תפיסה ופרקטיקה לקידום הוגנות במסגרת החינוכית
33	STEM מקדם הוגנות
33	גישת החינוך STEM בין-תחומי מקדם הוגנות בבתי הספר היסודיים
34	מהלך למידה STEM בין-תחומי מקדם הוגנות
35	מל"י - מרחבי למידה ירוקים בבתי הספר היסודיים
35	הקמת מרחב למידה חוץ כיתתי
36	"קלאסי" - שייכות, משמעות ופעלנות לשגשוג בעולם משתנה
37	סיכום
38	הערות
39	מקורות

מהו העולם המשתנה ומהן השלכותיו על החינוך?

העולם נמצא בתהליכי שיבוש, הפרעה וטרנספורמציה. יש תחושה של תוהו ובוהו, סדרי העולם משתנים, גבולות פיזיים וגיאוגרפיים, וירטואליים ומסורתיים, ותיקים ולכאורה עמידים נפרצים. זו לא רק תחושה, יש לזה שם: עולם ה-VUCA⁴ (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) - עולם כאוטי, מבולבל, עמום ולא צפוי, אשר בתוכו אנו מתקשים לאסוף נתונים, לצפות, לנתח ולתכנן.

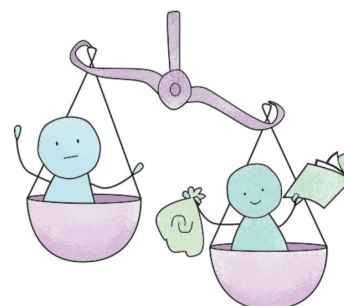
תהליכי הגלובליזציה, החידושים הטכנולוגיים, הדיגיטציה, כלכלת המידע, המגמות והשינויים החברתיים הרבים המאפיינים את העולם המשתנה, אינם מאפשרים לנו לצפות כיצד יראו חייהם של תלמידינו בעתיד? אך הם יצטרכו להיות מוכשרים בכישורים שעונים על דרישות החברה היום ועל אתגרים והזדמנויות עתידיים, לצד כישורים שמאפשרים להם להתמודד עם אי ודאות ואתגרים גלובליים, כמו שינויי האקלים, צמיחת העיור, הזדקנות האוכלוסייה ועוד. כישורים אלו צריכים לסייע לתלמידים לעצב לעצמם באופן פעיל ויוזם, הווה ועתיד רצוי - שבו הם מקבלים החלטות אתיות מבוססות גישות וערכים, מיישבים מתחים ודילמות, ופועלים באופן אחראי ומשמעותי גם כאשר מטרותיהם משתנות³.

העולם המשתנה מאופיין בהבניה חברתית מחודשת ומורכבת של המשפחה, המדינה, עולם התעסוקה, האקדמיה ועוד⁴. גם מערכת החינוך עוברת שינוי: תפקיד ההוראה אינו מסתכם כיום בהעברת חומר לימודי, אלא מיועד להקנות לתלמידים מיומנויות התואמות את המאה ה-21, ולייצר למידה מבוססת הנעה פנימית. הקניית מיומנויות אלו דורשת שינוי בתהליכי הוראה-למידה-הערכה, עיצוב סביבות הלמידה, ומערכות היחסים בין הלומדים, המלמדים והקהילה - שינוי שמבוסס על סביבה חינוכית והוגנת.

סביבה חינוכית הוגנת שוקדת על הסרת חסמים מבניים מערכתיים, כדי שלכל אחת ואחד יתאפשר להשתתף באופן פעיל ויוזם, לשאול שאלות, להתנסות, להשמיע קול, להביע דעה ולטעות. זוהי סביבה המאפשרת למידה ברוח [מאפיין הלמידה של ה-OECD](#), המכוון לאפשר לכל ילד וילדה לשגשג בעולם של שינויים תכופים ומצבי אי ודאות, ולהשיג רווחה גופנית, נפשית וחברתית ברמה האישית והקולקטיבית בכל ממדי החיים - כלומר, זו סביבה המאפשרת את השגת מטרת העל של החינוך: פיתוח שלומות (Wellbeing) הלומדים וכלל קהילת בית הספר.

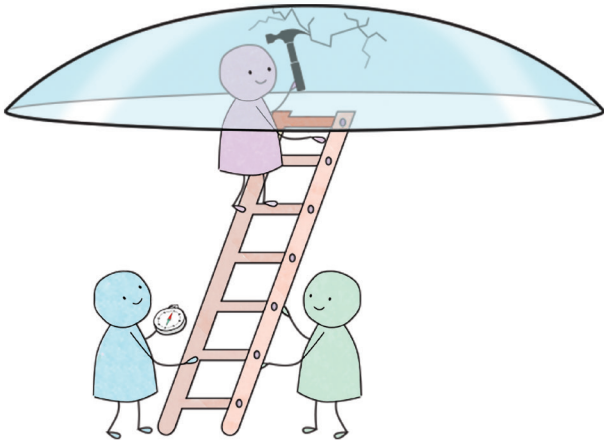
מהי הוגנות?

הוגנות היא הבסיס לקידום חברה צודקת, שבה לכל אדם ערך שווה; חברה שבה אין קשר בין המיקום החברתי של האדם מבחינת דת, לאום, אתניות, מגדר, מצב סוציו-אקונומי ומצב פיזי, לבין האפשרויות שלו להתפתח, לממש את החיים שהוא בוחר לעצמו, לחוות שייכות, לייצג את עצמו ולהשפיע על החברה; חברה שבה יש הכרה בערך של מגוון כישרונות וזהויות קבוצתיות ואישיות⁵, וכתוצאה מכך מדיניות המטפחת זאת.

תפיסת ההוגנות מושתתת על תיאוריות חברתיות כלכליות העוסקות במושג 'צדק', שפיתחו ההוגים ג'ון רולס, אמרטיה סן ורונאלד דוורקין, והיא מכוונת לסייע לקבוצות מגוונות בחברה לשתף פעולה זו עם זו, ללא שקבוצה אחת תנצל את חולשתה של קבוצה אחרת⁶. תפיסות אלו חוזקו על ידי התיאורטיקנית הביקורתית ננסי פרייזל, שראתה את ההוגנות כמבוססת על שוויון השתתפות, חלוקה הוגנת של משאבים, הכרה בערכים תרבותיים מגוונים, ומתן קול שווה בהליכי קבלת החלטות לקבוצות שונות בחברה, תוך תיקון מצבים של חוסר צדק חברתי-כלכלי, תרבותי ופוליטי⁸. מכאן, שתפיסת ההוגנות נמצאת בבסיס קיומה של חברה דמוקרטית ופלורליסטית הדואגת לזכויות הפרט⁹.

הוגנות היא חלק מ"הסיפור הגדול" של **מוביליות חברתית**.

כשהיא מתקיימת יש לכל פרט בחברה סיכוי לשפר את איכות חייו (בהיבטים של קיום בסיסי, דיוך, חינוך והשכלה, תעסוקה ופרנסה, בריאות, השתייכות חברתית ומשפחתית, שלומות ואוטונומיה), ולשנות את מעמדו בסולם הריבוד החברתי בלי להיות כבול למאפייני הרקע שלו¹⁰.

מהי הוגנות בחינוך?

"כדי לבנות תרבות עשירה, אנחנו מוכרחים לארוג מרקם תרבותי, שבו כל המתנות האנושיות הייחודיות מוצאות את מקומן הנכון" (מרגרט מיד)

הוגנות בחינוך היא "מכלול של אסטרטגיות הוראה ואקלים כיתתי, המסייעים לתלמידים מרקעים שונים (אתניים, תרבותיים, מגדריים וכו') להשיג ידע, מיומנויות וגישות, אשר יאפשרו להם לתפקד בצורה האפקטיבית ביותר בחברה, וליצור ולקיים חברה אנושית ודמוקרטית"¹¹. הוגנות בחינוך באה לידי ביטוי בדרכי הוראה-למידה-הערכה, סביבות למידה

ויחסים עם כלל קהילת בית הספר, באופן שמאפשר תנאים מיטביים להשתתפות פעילה ויוזמת לכלל הלומדים.

לכל ילדה וילד יש כישורים, יכולות ומוטיבציה, והם זכאים להזדמנות שווה לממש את יכולותיהם ולבחור את דרך חייהם, ללא כל קשר למעמדם החברתי, הכלכלי או התרבותי. יותר מכך, הוגנות דורשת מאיתנו לא לנצל הזדמנויות אם הדבר פוגע במישהו אחר.^{12,13}

כל ילד וילדה מביאים עמם הון ממשפחת המוצא ומהסביבה שבה הם גדלים:

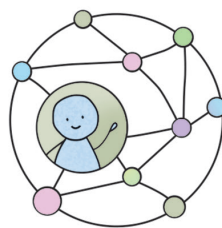
הון תרבותי

קשור למידת החשיפה של התלמידים/ות לתכנים תרבותיים התואמים את ערכי החברה שבה הם חיים¹⁵.

הון חברתי

הרשתות החברתיות הממוסדות והבלתי פורמליות שתומכות בהם.

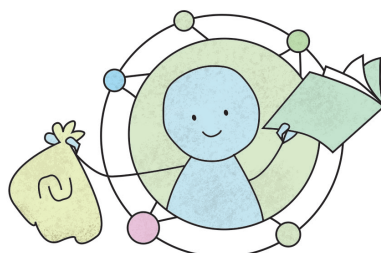
הון כלכלי

או מעמד סוציאקונומי¹⁴.

היבטים אלו מוכללים תחת המושג

הון סימבולי

לדוגמה עוני קשור לחסך בהון סימבולי, שכן מי שנראה עני או נתפס כעני בשל הידיעה לגבי מקום מגוריו או עיסוקו, מסומן בחברה כבעל ערך נחות¹⁶. הקבוצה החברתית-תרבותית שבבעלותה נמצא ההון הסימבולי הגבוה ביותר היא שקובעת מהם הקודים התרבותיים "הנכונים", ומאפשרת או מונעת גישה למשאבים כלכליים, חברתיים ותרבותיים מקבוצות חברתיות אחרות¹⁷.

"כל אדם הוא גאון. אבל אם תשפוט דג לפי היכולת שלו לטפס על עץ, הוא יעביר את כל חייו בהרגשה שהוא טיפש"
(אלברט איינשטיין)

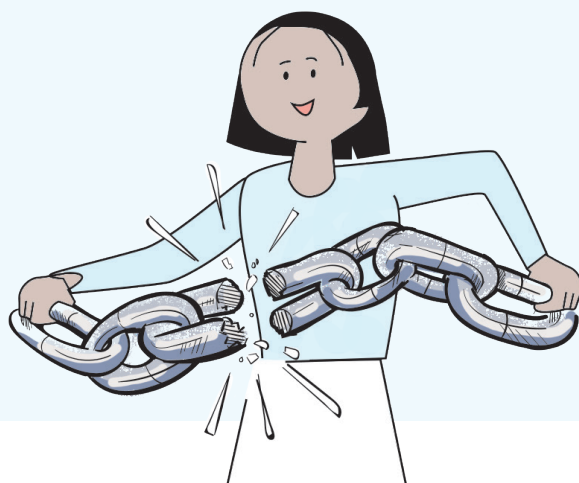
המסגרת הבית ספרית יכולה להיות קרש קפיצה משמעותי ברכישת הון כלכלי, חברתי, תרבותי וסימבולי, אך בפועל היא נוהגת לשעתק יחסי כוח, ותלמידים מקבוצות חלשות חברתית-תרבותית רוכשים במערכת החינוך ידע, כלים ומיומנויות התואמים את הערכים של הקבוצה הדומיננטית בחברה.

זכותו של כל תלמיד להצלחה ולשגשוג מחייבת את מערכת החינוך להכיר ולהוקיר את ההבדלים בין התלמידים, ולממש פרקטיקות פדגוגיות היוצרות את התנאים שבהם כל אחד מהם, ללא קשר לנסיבות הולדתו או חייו, יוכל לממש את הפוטנציאל האישי שלו.

להלן ההגדרה שבה בחרנו להשתמש, שפותחה בתהליך מקיף שבו לקחו חלק מנהלות, מנהלים, יועצות ויועצים מ-16 בתי ספר, מפקחי ומפקחות החינוך היסודי ושפ"י, מנהלי ומנהלות מחלקות חינוך, וצוות משותף לאגף לחינוך יסודי, אגף שפ"י, אגף מו"פ, צוות ג'וינט אשלים וצוות המכון הדמוקרטי.

הוגנות שואפת לצמצם את הקשר בין הרקע ונסיבות החיים האישיות של אדם, לבין הצלחה בחיים ומימוש עצמי.

הוגנות בחינוך היא מציאות יומיומית שבה מוסרים חסמים – מערכתיים וחברתיים, גלויים וסמויים – לטובת השתתפות ושגשוג של כלל קהילת בית הספר. הסרת החסמים מתבטאת בסביבה ובפדגוגיה אפקטיבית, שבה הלומדים יכולים להשתתף באופן פעיל ויוזם, להתפתח, להרגיש שייכים ומשמעותיים, ולבטא ולממש את ייחודם תוך שמירה על זהותם ותרבותם ומתוך יחסים הדדיים עם סביבתם.

מה מקדמת הוגנות בחינוך?

השתתפות פעילה ויוזמת (Agency), שייכות ומשמעות

החיים בעולם המשתנה וחסר רשתות הביטחון, ובמיוחד במציאות המלחמה והימים המורכבים שבהם נמצאת מדינת ישראל, דורשים מכולנו לנהל את חיינו באופן יזום ואקטיבי, ולאחוז במצפן פנימי שינווט אותנו ביחסים עם סביבתנו.

להשתמש
בנכסים שלי כדי
להשפיע

לקבל אחריות
על עצמי ועל
סביבתי

להיות
בעל יכולת
רפלקטיבית

השתתפות פעילה ויוזמת (Agency)

השתתפות פעילה ויוזמת (Agency) היא הרצון והיכולת של הפרט להשפיע באופן חיובי על החיים של עצמו ושל העולם סביבו, במקביל ליכולתו להציב מטרות, לפעול להשגתן, להתבונן באופן רפלקטיבי ולנהוג באחריות כדי לחולל שינוי. [להרחבה](#)

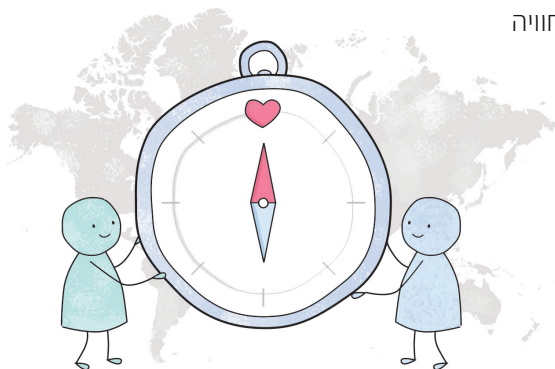
שייכות

השימוש במושג השתתפות פעילה ויוזמת מסמל כי הילד או הילדה לא רק מסוגלים אלא גם מעוניינים לפעול בעולם בצורה מיטבית, להוביל ולא להסתפק בלהיות מובלים, או בשפה חופשית: "זה שלהם"¹⁸.

השקעה בפיתוח השתתפות פעילה ויוזמת של כל תלמיד ותלמידה, תהפוך אותם לבני שיח המסוגלים לספר על עצמם באופן הטוב ביותר, ובהינתן שהמסגרת החינוכית תאפשר להם בחירה, ביטוי אישי והשפעה¹⁹, הם ידעו להיות סוכני הלמידה של עצמם, כלומר לכוון את דרכם ואת תהליך הלמידה שלהם בתוכה.

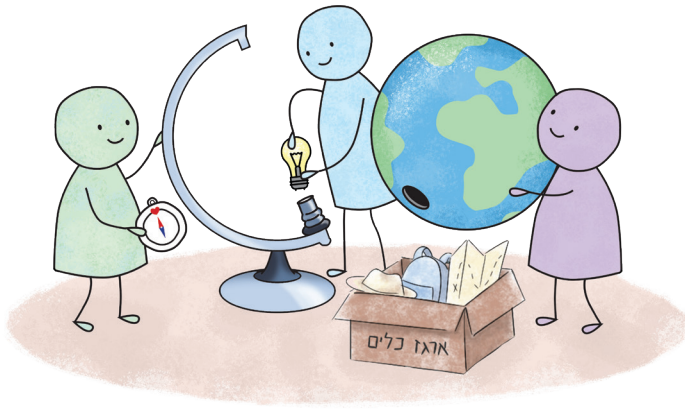
השתתפות פעילה ויוזמת של התלמיד קשורה להתפתחות של זהות ותחושת שייכות, ועוזרת לו לפעול מתוך תחושת משמעות²⁰.

תחושת **שייכות** מתפתחת כשתלמידים מרגישים שהם חלק מ"קבוצת שווים" תרתי משמע – שווים (שווי ערך) לחברי הקבוצה שאליה הם שייכים (כיתה), לצד הידיעה שהם "שווים" (בעלי ערך ייחודי) בעיני חבריהם, ושיש משמעות לנוכחות האישית שלהם בכיתה. חוויה זו יוצרת **משמעות**, שבבסיסה החוויה שהם חלק מקהילה ושבכוחם להשפיע עליה.

משמעות המצפן הפנימי

פעלנות משותפת (Co-agency)

פעלנות משותפת

כשהתלמידים והתלמידות משתתפים באופן פעיל ויוזם (Agency), וחווים שייכות למסגרת החינוכית ומשמעות בעשייתם, הם יכולים לפתח פעלנות משותפת (Co-agency), החיונית לפיתוח חוסן, שגשוג וצמיחה בעולם המשתנה.

פעלנות משותפת (Co-agency) מתייחסת ליכולת של קבוצה להתמודד עם אתגר משותף, לקבוע מטרות ולפעול ביחד למימושן, תוך מתן מרחב לביטוי ופעולה לכל אחד מהמשתתפים בה. פעלנות משותפת מתפתחת במרחב בו לחברי הקבוצה יש תחושת שייכות ומטרה משותפת המעניקה להם משמעות.²¹ [להרחבה](#)

פעלנות משותפת מבוססת על היכרות עם מערכות היחסים שיש לתלמידים ולתלמידות עם בני גילם, משפחותיהם וקהילתם, על אחריות להשגת מטרות משותפות ועל תמיכה הדדית בהתמודדות עם אתגרים.

תלמידים המודעים לחוזקותיהם, לחולשותיהם, לערכיהם ולמטרותיהם, יכולים להיות "שותפים" (Co-agency) למשימה המורכבת של התאמת תהליך הלמידה אליהם. גישה כזו "משחררת" את המורים ואת בית הספר מהאחריות המוחלטת להתאמת חוויית הלמידה לכל אחד מהם, ומעניקה לתלמיד שותפות ואחריות ליישום פרקטיקות שיקדמו השתתפות פעילה ויוזמת (Agency), שייכות ומשמעות.

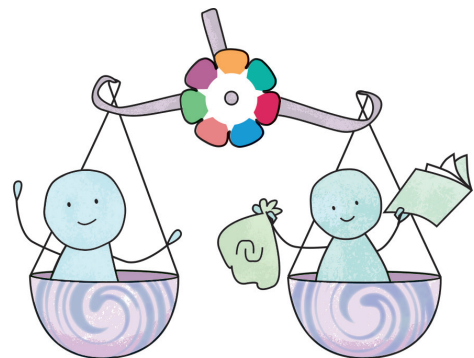
למידה המקדמת הוגנות, כלומר מקדמת השתתפות פעילה ויוזמת (Agency), שייכות ומשמעות היוצרים פעלנות משותפת (Co-agency), מצריכה יותר ממתן גישה שווה להזדמנויות. היא דורשת מצוותי החינוך טיפוח מכון של כלל הלומדים, הנובע מהיכרותם של הילדים עם עצמם, עם סביבתם ועם משפחתם.

בנוסף, יש חשיבות להכרה בערך המגוון החברתי-תרבותי שהתלמידים וחברי הצוות מביאים עמם, ובמתן הזדמנות משמעותית להשתתפות, להשמעת קול, להשפעה ולבחירה. התייחסות לתרבות, למגדר ולשפה של הילדים והילדות, מעלה את תחושת הערך העצמי והחוסן הנפשי שלהם, ומפתחת אצלם מצפן פנימי שיוביל אותם בהמשך חייהם.²²

למה חשוב לקדם הוגנות בחינוך דווקא עכשיו?

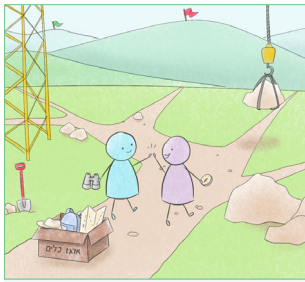
בעוד שהוגנות בחינוך הכרחית תמיד, ההתפתחויות הטכנולוגיות והשינויים המואצים בסביבה, בשוק העבודה וביחסים בין אנשים וקבוצות, יוצרים פערים ביכולת לנצל הזדמנויות, שהולכים ומתרחבים בין הקבוצות השונות בחברה. הוגנות כשפת בסיס לכינונה של פדגוגיה רלוונטית למאה ה-21, "יוצאת מהטורים", משנה יחסי כוחות ומאפשרת השתתפות ושגשוג של כלל הלומדים והלומדות.

העולם המשתנה מביא עימו אפשרות בחירה: מצד אחד הוא יוצר הזדמנות ליישום דרכי הוראה-למידה-הערכה מגוונות, מכוונות זהות ורפלקציה ומבוססות טכנולוגיה, שיכולות למצב מחדש את יחסי הכוחות בתהליך הלמידה ולהוות מנוף לקידום הוגנות; ומצד שני, הוא יכול להעצים גורמים מבניים-מערכתיים הפוגעים בהזדמנות זו, להרחיב פערים ולמנוע השתתפות מאלו הסובלים מהדרה ומחוסר נגישות, מאלו שאינם מאמינים במערכות או מאלו שאינם מבינים את "כללי המשחק".

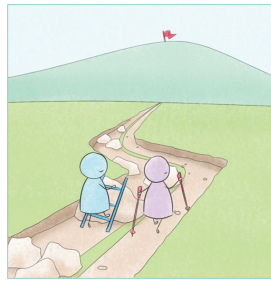
כיצד נראית הוגנות בחינוך?

הצגה ויזואלית מאפשרת לנו להבין את מושג ההוגנות ביחס למושגים קרובים בחינוך:

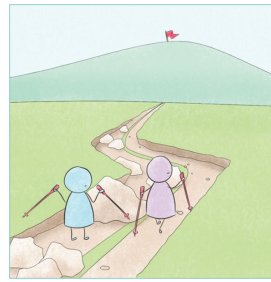
הוגנות

מצב שבו כלל התלמידים והתלמידות זוכים להזדמנויות, ללא תיוג; בוחרים ולוקחים כלים המותאמים לצורכיהם ומסייעים להם לממש את עצמם ביעדים מגוונים; לצד זה, וביחד איתם, המערכת מסירה חסמים המהווים מכשול בדרכם.

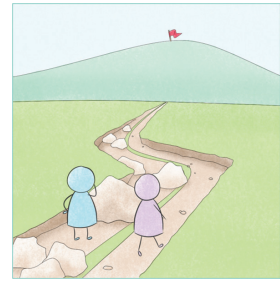
שוויון הזדמנויות

מצב שבו התלמידים והתלמידות מקבלים כלים מותאמים לצורכיהם, אך באופן שמתייג אותם בדרכ ליעד אחיד.

שוויון

מצב שבו כלל התלמידים והתלמידות מקבלים כלים זהים, ללא התאמה לצורכיהם האישיים בדרכ ליעד אחיד.

חסר שוויון

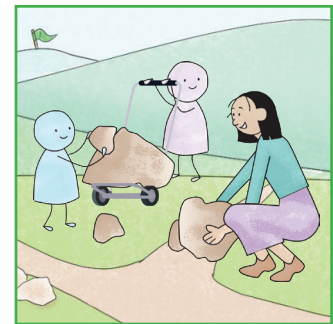
מצב שבו יש תלמידים ותלמידות שמגיעים לביה"ס עם הון סימבולי גבוה ודרכם פנויה יחסית מחסמים, בעוד שאחרים צריכים להתגבר על מכשולים רבים בדרכם ליעד אחיד וללא סיוע.

איור: גילאור הפקות למידה

הסרת חסמים

הנחת המוצא היא כי מימוש תפיסה ועקרונות המתבטאים בפדגוגיה של הוגנות תאפשר לנו למנף הזדמנויות לטובת כלל הלומדים והלומדות; תאפשר להם לפתח כישורים ומיומנויות לשגשוג בעולם המשתנה; ותיצור מציאות חינוכית צודקת, שתוביל בטווח הארוך למוביליות חברתית, מבלי לנתק את הילד או הילדה מסביבתם ומזהותם.

תפיסה פדגוגית המפתחת השתתפות פעילה ויוזמת ופעלנות משותפת, מחייבת לבחון את מבנה ואופן הפעולה של המסגרות החינוכיות בהיבטים של הוראה-למידה-הערכה, סביבות הלמידה הפיזיות ומערכות היחסים עם כלל קהילת בית הספר, ולבסס מחויבות גלויה למגוון, שוויון והכלה, תוך פירוק מוקדי כוח והיבטים פדגוגיים ומבניים חוסמים.

הוגנות במסגרת החינוכית

מתקיימת כשיש תשובה

מערכתית והוגנת למשפט -

"אבל זה לא פיירה..."

חסמים נוצרים כשאנו מפתחים מענים שמתייחסים לרוב או לקבוצה הדומיננטית, אך בפועל המענים אינם מתאימים לתלמידים רבים. מכאן, שהסרת חסמים היא תפיסת עבודה שדורשת מאיתנו כל הזמן לשאול שאלות ולחקור היבטים פדגוגיים ומבניים, כדי להסיר חסמים ולאפשר השתתפות של כלל התלמידים והתלמידות.

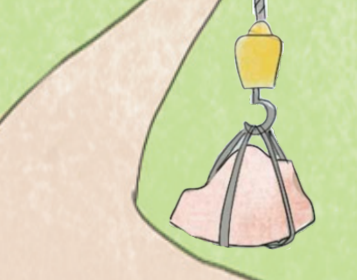
כשאנו חושבים על הסרת חסמים, נתייחס גם לחסמים מבניים וגם לפרקטיקות שמקדמות את התפתחות הילדים בהתאם לגילם.

החשיבה על הסרת חסמים מעודדת התייחסות ביקורתית ויצירת אחריות משותפת לשינוי מבנים המשמרים את הפערים החברתיים.

הסרת חסמים מקדמת הוגנות

הסרת חסמים דורשת מאיתנו מעבר מגישה הממקדת פתרון בעיות בהתנהגות התלמיד או התלמידה – לגישה הרואה אותן בתוך הקשר, והתבוננות מערכתית המעודדת הסרת חסמים, תוך התחשבות במאפייני הגיל ובמאפייני המוסד החינוכי.

להלן דוגמאות לשינוי זה:

 <p>המלצות לפרקטיקות פדגוגיות הוגנות</p>	 <p>דוגמאות להסרת חסמים מבניים</p>	<p>דוגמאות לאמירות הנובעות מגישה הממוקדת בהתנהגות התלמיד או התלמידה</p>	<p>התלמיד או התלמידה מאחרים</p>	
<p>נעבוד עם התלמידה או התלמיד על כישורי חיים הקשורים לתכנון זמן, עצמאות ואחריות.</p>	<p>נבחן האם מערך ההסעות שמציעה הרשות המקומית או בית הספר מותאם למקום מגורי התלמיד או התלמיד.</p>		<p>התלמיד או התלמידה חסרי אחריות ועצלנים. או: ההורים של התלמידה או התלמיד לא אחראיים ולא אכפת להם.</p>	<p>התלמיד או התלמידה לא משתתפים בשיעור</p>
<p>נתכנן שיעור שמותאם לשלב החשיבה הקונקרטי שמאפיין את גיל התלמידים והתלמידות, בעזרת שאלות שמייצרות סדר וארגון בתהליך הלמידה.</p>	<p>נבחן האם ההימנעות מהשתתפות נובעת מפערים, בנורמות, בערכים חברתיים, תרבותיים או מגדריים של התלמיד או התלמידה, או מחוסר שליטה מספקת שלהם בשפה.</p>		<p>התלמיד או התלמידה לא מבינים את החומר. או: התלמיד או התלמידה לא סקרנים ולא מתעניינים בחומר הנלמד.</p>	<p>התלמידה או התלמיד מפריעים</p>
<p>נתכנן שיעור המשלב משחק, עבודה בקבוצות קטנות והפוגות.</p>	<p>נבחן האם השיעור מתוכנן באופן שמאפשר לתלמיד או לתלמידה להביא לידי ביטוי את החוזקות שלו או שלה ונושא קרוב לעולמות התוכן שמעסיקים אותו או אותה.</p>	<p>הוא או היא לא מרוכזים בשיעור. הם כל הזמן מתעסקים בדברים אחרים.</p>		

דוגמאות לחסמים מבניים: סביבת למידה חד גונית, מוזנחת או צפופה; חוסר ייצוג הוגן בוועדת זכאות ואפיון (תלמיד שלא יכול לייצג את עצמו והורים שחיים בסביבה מוחלשת); עיצוב בית הספר באופן שמשקף את התרבות הדומיננטית בלבד; אופן הבחירה למועצת תלמידים (מילד או ילדה נדרש להציע עצמם ולנהל קמפיין, דבר שקשה לילדים רבים) ועוד.

דוגמאות לחסמים פדגוגיים: למידה מבוססת שינון ידע המנותקת מסוגיות עולם אמיתי ואינה מכוונת לפיתוח הכישורים של התלמידים, לחשיבה יצירתית ולפתרון בעיות שיאפשרו לתלמידים להשתמש בידע שצברו, וכך גם ההערכה מסכמת המבוססת על ידע בלבד; אווירה טעונה בכיתה של ביקורתיות, שיפוטיות או תחרותיות; לוחות זמנים עמוסים להגשת עבודות; חוסר התאמה של שפת ההוראה למגדר או לשפת האם של התלמידים ועוד.

תיאוריית השינוי

כדי לאפשר לכל התלמידים והתלמידות לשגשג ולפתח חוסן אישי וקהילתי, עלינו לזהות חסמים מערכתיים וחברתיים ולהסיר אותם מדרכם, ולהטמיע פדגוגיות מבוססות הוגנות ורלוונטיות, שנותנות מקום ומאפשרות לכל אחד ואחד מהתלמידים להביע את עצמם, תרבותם וזהותם, לחוש שייכות ומשמעות, ולפתח השתתפות פעילה ויוזמת (Agency) ופעילות משותפת (Co-agency).

למשל, במצב של תלמידה מפריעה (כפי שתואר בטבלה שעוסקת בהסרת חסמים המקדמים הוגנות), הדרך להסיר את החסם תהיה לתכנן שיעור באופן שמאפשר לתלמידה להביא לידי ביטוי את החוזקות שלה, שיהיה בנושא קרוב לעולמות התוכן שמעסיקים אותה ובהוראה המותאמת למאפייניה. בדרך זו יתאפשר לתלמידה להשתתף באופן פעיל ויוזם, מתוך תחושת שייכות ומשמעות, ולתרום מיכולותיה בשיתוף פעולה עם תלמידים ותלמידות אחרים. מיומנויות אלו ימשיכו לשרת אותה גם בבגרותה.

קידום פדגוגיה רלוונטית והוגנת בעולם משתנה נשען גם על תפיסת "יסודי עכשווי". תפיסה זו מתמקדת בשילוב המיטבי שבין "יסודי" – מאפייני הגיל ומשימותיו - לבין "עכשווי" – היערכות לתמורות העתיד.

"יסודי עכשווי" היא תפיסה המניחה שתהליכים חינוכיים מיטביים יצמחו במרחב שיש בו התייחסות הן למאפיינים הקבועים והן למאפיינים המשתנים בעולם החינוך. כיוון שהשתנות וצמיחה הן דינמיות ומתרחשות כל הזמן, ניתן לחתור ולפעול לשיפור מתמיד של היבטים חינוכיים.

מרכיבי "יסודי" ו"עכשווי" מתייחסים למאפיינים בעיצוב תהליכים חינוכיים:

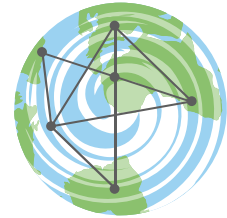
יסודי – התייחסות לילדים וילדות בגיל היסודי

- מאפייני הגיל והמשימות ההתפתחותיות העומדות בפני הילדים - כמו חירות, אוריינות, ניהול עצמי וכד'.
- מאפיינים קבועים של למידה וצמיחה - כמו שייכות, הסתגלות, מסוגלות, אוטונומיה וכד'.

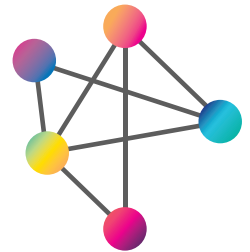

עכשווי – התייחסות ללמידה וצמיחה בעולם משתנה

- כישורים ומיומנויות המותאמים למאפייני הדור ולמגמות העתיד בלמידה
- שמירה על עוגן ערכי ומוסרי
- התייחסות להשתייכות תרבותית וקהילתית
- מקום לייחודיות בית ספרית או רשותית
- התאמה לטכנולוגיה המתפתחת
- למידה לאורך החיים – הן של המורים והן של התלמידים

תפיסת "יסודי עכשווי" מתורגמת למדיניות ולכלים המאפשרים לכל בית ספר, מחוז ורשות מרחב לבנות חזון, להגדיר מטרות ולעצב פרקטיקות שמבטאות בו זמנית את מאפייני החינוך הקבועים והמשתנים. התפיסה כוללת התבוננות מעמיקה על שיקולי הדעת והשאלות שנשאלות בתהליכי התכנון, הביצוע והערכת התוצאות, ומשמשת את צוותי המטה והמחוז בתכנון תהליכים פנימיים ותהליכים לקידום בתי הספר.

בתי הספר המיישמים תפיסה זו מפעילים פרקטיקות הוראה חדשניות, מלמדים באופן חווייתי ורלוונטי במרחבים מגוונים, לרבות דיגיטליים, מתמודדים בהצלחה במעבר משגרה לחירום, ומגייסים את כוחות הקהילה לקידום יעדי בית הספר ולמתן מענים לצורכי התלמידים. הצוות החינוכי מכיר את הצורך בהתאמת התכנים, הכלים והסביבות – הן למאפייני הגיל והן להתחדשות המתמדת – ומודע לו.

להרחבה:

תפיסת ההוגנות בחינוך

1. האזינו למוריה טלמור, ממונה תחום פרט באגף לחינוך יסודי, משוחחת עם מיכל אטינגר, ראש תחום שנות בית ספר בג'וינט אשלים, בפרק 25 של [ההסכת](#) "הכלה למעשה – הוגנות בחינוך".
2. צפו בסרטון ["תפיסת ההוגנות בחינוך"](#) בעברית או [בערבית](#).
3. אוגדן חומרים מתוך כנס מנהלי בתי ספר יסודיים 2024: ["הוגנות זה קול הסיפור"](#).
4. דו"ח הביניים של מחקר ההערכה לתכנית ההוגנות בחינוך בעולם משתנה - מכון ERI

עקרונות לקידום הוגנות במסגרת החינוכית

עקרונות ההוגנות מופו והוגדרו מתוך כוונה להסיר חסמים ולהגביר את ההשתתפות והמעורבות של התלמידים, התלמידות, הצוותים וכלל קהילת בית הספר בתהליך החינוכי דרך יישום תפיסת ההוגנות, כך שמימושם יאפשר לכולם להשתתף באופן פעיל ויוזם ולשגשג.

עקרונות לקידום הוגנות במסגרת החינוכית – אכפתיות, אמון, מגוון, נגישות, שקיפות, איכות וגמישות – נשענים על סקירת ספרות בנושא הוגנות בחינוך²³ ועל חילוץ ידע שנעשה בתוכנית "הוגנות", שכלל צוותים חינוכיים מבתי הספר שהשתתפו בתוכנית, ואת חברות צוות הפיתוח המשותף למשרד החינוך ולג'וינט-אשלים²⁴.

אכפתיות מתבססת על יכולתנו להביע אמפתיה, להקשיב הקשבה פעילה, להכיל את מגוון הרגשות ולסייע בהשתלבות, והיא יוצרת מחיבות, מעורבות ואחריות הדדית.

כדי לקדם הוגנות, שאיפתנו היא שיתקיים קשר אכפתי בין כלל הילדים והילדות בקבוצת השווים, בין המורות והורים לבין עצמם, בינם לבין הצוות הניהולי ובקשר של הצוות החינוכי עם משפחות הילדים והילדות.

אכפתיות

גמישות מאפשרת מיצוי פוטנציאל וקשורה למושג "דפוס חשיבה מתפתח (Growth Mindset)" – היא מבוססת על התפיסה שלפיה לכל ילד וילדה יש את האפשרות להשתפר ולהשתכלל, ושהישגים הם תולדה של מאמץ ועבודה קשה, שתלויים במידה שבה מעודדים את הילדים לחשוב, מאפשרים פיתוח של מגוון אינטליגנציות, ויוצרים פתרונות המותאמים להקשר ולצרכים של הילדים (בניגוד לתפיסה שלפיה ילדים טובים בתחום מסוים באופן טבעי ומולד). מכאן, שנדרשת גמישות מצד המערכת ועליה להיות כזו שמתאימה עצמה לתלמידים ולתלמידות ומעודדת תודעת צמיחה.

מושג נוסף הרלוונטי לגמישות בעולם המשתנה הוא "זמישות" (Agility), שהיא יכולת התאמה מהירה לנסיבות משתנות, תוך פיתוח תכונות אישיותיות שמאפשרות לילד ולילדה לזהות שינויים ומצבים בלתי תלויים ומאתגרים במציאות, ולהגיב אליהם באופן מהיר ואפקטיבי.

גמישות

יצירת אפשרות עבור כל ילד וילדה, ללא הבדל דת, גזע, מין, לאום או כשרון, לממש את זכותם ללמידה איכותית, תוך הסרת החסמים המונעים מהם ביטוי או השתתפות. נגישות היא תנאי סף ללמידה, והיא באה לענות על מכלול רחב של צרכים, זכויות, אפשרויות ותנאים פסיים, שצריכים להתקיים כדי שהלומדים והמלמדים כאחד יוכלו למצות את הפוטנציאל שלהם²⁵.

נגישות מכילה את היכולת להתאים את דרכי ההוראה והלמידה לכלל אוכלוסיית בית הספר, לאפשר לתלמידות ולתלמידים לקחת חלק בשיח הכיתתי; ולהורים להיות חשופים לתהליכים הבית ספריים ולזכות במקום להביע בו את עמדתם.

נגישות

אמון

אמון הוא גישה המתייחסת למצב שבו אדם מרגיש שהוא יכול לסמוך על עצמו, על אחרים ועל סביבתו, והוא מורכב מרגעים קטנים שאנו אוספים במהלך היחסים שלנו עם אחרים²⁶. אמון מורכב מהיכולת לכבד את האחר ולא לשתף במידע שאין לנו זכות לשתף בו, ומלקיחת אחריות על מה שהתחייבנו לעשות.

אמון כחלק מאקו-סיסטם בית ספרי והמערכת החינוכית כולה הוא המפתח לסביבה בטוחה, שבה יש אפשרות לפעול ללא חשש לטעות, להתנסות או להביע דעה, גם אם היא לא מקובלת. אמון הוא גם המפתח ליצירת קשר הדדי משמעותי, המבוסס על שותפות ותקשורת פתוחה.

איכות

מערכת בית ספרית איכותית ואפקטיבית מקדמת עבודה מבוססת נתונים ומכוונת להעניק לכלל הילדים הזדמנות לחינוך טוב – דרך התנהלות מקצועית ומכוונת לתוצאות בעלות ערך גבוה ומדויק, ומתוך שיפור מתמיד המבוסס על תהליכים רפלקטיביים.

חינוך טוב ואפקטיבי מפתח לומדים אקטיביים, ומעניק הזדמנויות ללמידה רלוונטית, חדשנית והוגנת, שבה מוצבים בפני כלל התלמידים והתלמידות רף גבוה ויעדים לשיפור מתמיד, בלי שנוצר מצב שבו יש לומדים שאין מהם ציפיות ולכן הם גם לא מצפים מעצמם.

הנהלת המערכת החינוכית נדרשת לזהות צרכים ולהתייחס לתלמידים, לתלמידות, להוריהם ולצוות החינוכי באופן שיאפשר להם להצליח בתפקידם, באמצעות מנגנונים של תקשורת פתוחה²⁷. איכות מתייחסת לאפקטיביות, כלומר ליכולת להפיק תוצאה רצויה²⁸. יצירת חוויה לימודית איכותית עבור כלל הלומדים תוביל אותם למחויבות רבה יותר ללמידה, לצד פיתוח אכפתיות והנאה²⁹.

שקיפות

שקיפות היא מצב שבו ידע ונתונים רלוונטיים נמצאים בידי כל מי שצריכים לקבל החלטות עבור עצמם ולפעול – כך שההחלטות נעשות באופן מושכל שתורם לצמיחה ולהתפתחות הילדות, הילדים והצוות.

כאשר "כללי המשחק" והרציונל העומד מאחורי פעולות, כללים ותקנונים בהירים לכלל הקהילה הבית ספרית, נוצרת תחושת אמון, אכפתיות ושייכות לקהילה הבית ספרית.

מגוון

הכרה והערכה לקול הייחודי, הכישרון והקבוצה אליה משתייכים הילדים, הילדות, המשפחות והצוות החינוכי.

עידוד הערך של מגוון כרוך ביצירת סביבת למידה וסביבה ארגונית המאפשרים לזהויות, לתרבויות, לדתות וללאומים השונים לשגשג. הנכחה של ריבוי נקודות המבט, התכנים, הכישורים והערכים, והתייחסות אליהם כמשאב, מזמנים עושר של רעיונות, תובנות, ידע ופתרונות, שהם תנאי להתפתחות הילדים והילדות וליצירת אמון בתהליך החינוכי.

תרבות ארגונית בית ספרית המעודדת מגוון פועלת מתוך תפיסת ההכללה (inclusion) – שמשמעה שצוותי החינוך, הילדים, הילדות והוריהם מוזמנים לבטא את קולם השונה ולשמור על ייחודם כחלק מהשתייכותם למסגרת החינוכית, מבלי שנדרש מהם, באופן גלוי או סמוי, להצניע את שונותם או לוותר עליה³⁰. היכולת לנהל את ההטרוגניות הקיימת בתוך הכיתה דורשת מהמורה להתייחס למגוון כערך, ותהליכי ההוראה-למידה-הערכה נועדו למנף ולקדם את הלומדים והלומדות בהתאם לסגנון הלמידה המאפיין אותם³¹.

עקרונות אלו הם הבסיס ליישום כלים ופרקטיקות המקדמים הוגנות.

כלים ליישום התפיסה

כדי לסייע לצוותי החינוך ליישם את התפיסה והפרקטיקות בהתאם למאפיינים הייחודיים של בית הספר, פותחו כלים מבוססי שאלות, שמסייעים להבניית פרקטיקות שמסירות חסמים ומגבירות השתתפות ומעורבות של התלמידים, התלמידות, הצוותים וכלל קהילת בית הספר.

להרכיב את משקפי ההוגנות: פרח ההוגנות לצוותי הוראה, למנהלים ולמנהלות

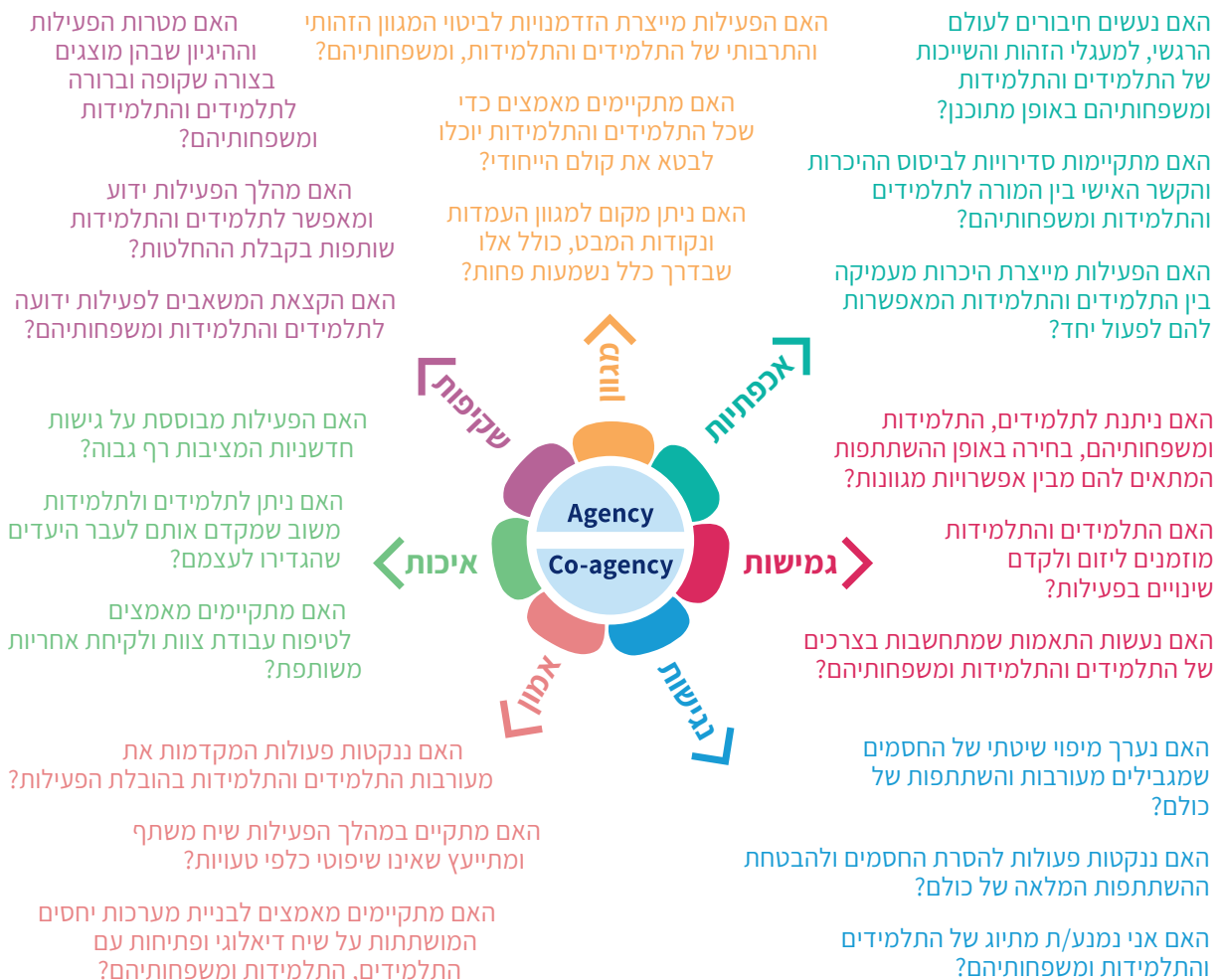

בניית המרחב הבית ספרי כמרחב המקדם פדגוגיה של הוגנות עוברת דרך תהליכי תכנון ורפלקציה. הכלי "פרח ההוגנות" מבוסס על איגום שבעת עקרונות ההוגנות, ומהווה את התשתית התיאורטית והמעשית לדין ביישום תפיסת ההוגנות במסגרת החינוכית.

"פרח ההוגנות" מציע שאלות הכוונה להבנת האופנים שבהם אפשר ליישם את עקרונות ההוגנות בתוכנית העבודה ובפעולות המתקיימות במסגרת החינוכית, ומאפשר לזהות את החסמים המערכתיים והתפיסתיים הפוגעים ביישומם.

כדי שתפיסת ההוגנות תיצור תרבות ואקלים ארגוני של הוגנות לכלל קהילת בית הספר, נדרשת שפה משותפת לצוותי החינוך וההנהלה - שבה למנהל או למנהלת, כמנהיג או מנהיגת קהילת בית הספר, יש אפשרות ליצור מודלניג לצוותי החינוך. לצורך כך, פותחו שני כלים - פרח ההוגנות לצוותי הוראה ופרח ההוגנות למנהלת או למנהל - שמאפשרים להתבונן דרך משקפי ההוגנות ולפתח ביטויים של השתתפות פעילה ויוזמת (Agency) ופעילות משותפת (Co-agency) בקרב התלמידים והמורים כאחד.

פרח ההוגנות לצוותי הוראה

פרח ההוגנות למנהל/ת

האם נעשים חיבורים לעולם הרגשי, למעגלי הזהות והשייכות של כלל החברות והחברים בצוות באופן מתוכנן?

האם מתקיימות סדירויות לביסוס ההיכרות והקשר האישי בין ההנהלה לחברים ולחברות בצוות?

האם מתקיימות פעולות ליצירת היכרות מעמיקה בין החברים והחברות בצוות, המאפשרת להם לפעול יחד?

האם ניתנת לחברות ולחברים בצוות בחירה באופן ההשתתפות המתאים להם?

האם החברות והחברות בצוות מוזמנים ליזום ולקדם שינויים במגוון זירות?

האם נעשות התאמות שמתחשבות בצרכים שלהחברות והחברים בצוות?

האם נערך מיפוי שיטתי של החסמים שמגבילים מעורבות והשתתפות של כולם?

האם ננקטות פעולות להסרת החסמים ולהבטחת ההשתתפות המלאה של כולם?

האם אני נמנע/ת מתיג של חברות או חברים בצוות?

האם יש הזדמנויות לביטוי המגוון הזהותי והתרבותי של החברות והחברים בצוות?

האם מתקיימים מאמצים כדי שכל חברות וחברי הצוות יוכלו לבטא את קולם הייחודי?

האם ניתן מקום למגוון העמדות ונקודות המבט של הצוות, כולל לאלו שבדרך כלל נשמעות פחות?

האם תהליכי התכנון והקצאת המשאבים ידועים לחברי הצוות, ומאפשרים להם שותפות בקבלת ההחלטות?

האם הציפיות מכל החברות והחברים בצוות מוצגות בצורה שקופה וברורה?

האם הדרישות מהצוות רלוונטיות ומציבות בפניהם רף גבוה?

האם ניתן לחברות ולחברים בצוות משוב, שמקדם אותם לעבר היעדים שהגדירו לעצמם?

האם מתקיימים מאמצים לטיפוח עבודת צוות ולקידוח אחריות משותפת?

האם ננקטות פעולות שמקדמות את מעורבות הצוות בהובלת מהלכים בבית הספר?

האם מתקיימים מאמצים לבניית מערכות יחסים המושתתות על שיח דיאלוגי ופתיחות עם הצוות, התלמידים, התלמידות ומשפחותיהם?

האם מתקיים שיח משתף ומתייעץ שאינו שיפוטי כלפי טעויות?

הוגון

אכפתיות

גמישות

נכונות

אמון

איכות

שקיפות

מפת הפרקטיקות - כלי ליצירת פרקטיקות הוגנות

כדי לקדם את יישום התפיסה צעד נוסף קדימה, פותחה מפת פרקטיקות, המשמשת כמחווך ליצירת פרקטיקות פדגוגיות שמקדמות הוגנות. הפרקטיקות שמות דגש על הסרת חסמים, מתן מקום וקול למגוון דעות, זהויות ותרבויות, ומעודדות השתתפות פעילה ויוזמת של כלל הצוות החינוכי, התלמידים, התלמידות ומשפחותיהם.

כל אחת מהפרקטיקות במפה היא כותרת לפרקטיקות-משנה רבות, שהצוותים החינוכיים מוזמנים לפתח בהתאם למאפיינים הייחודיים של המסגרת החינוכית שלהם. הפרקטיקות חולקו לשלוש זירות: הוראה-למידה-הערכה | סביבות הלמידה | מערכות היחסים.

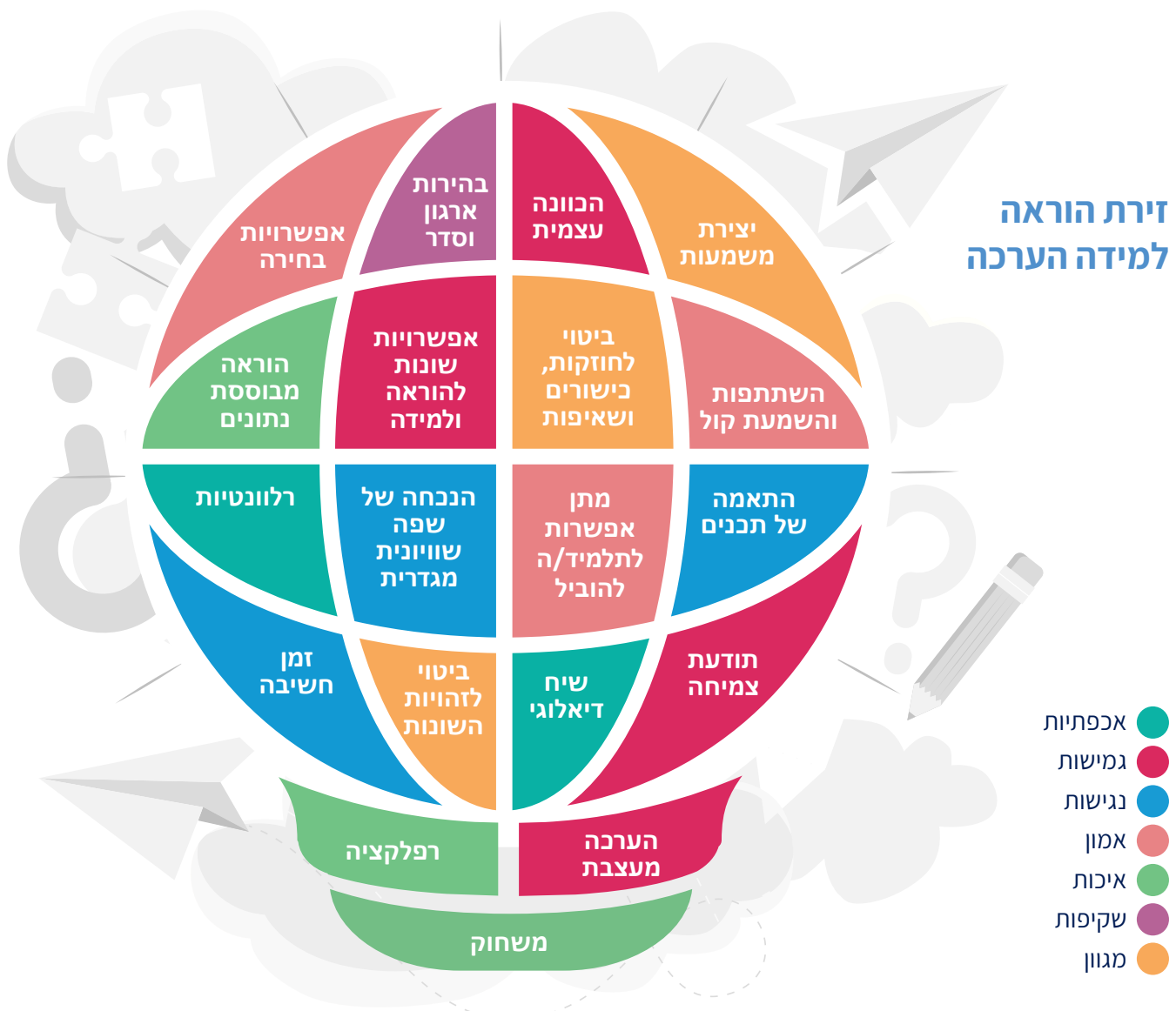
תהליך פיתוח הפרקטיקות נמצא בעיצומו. הפרקטיקות שפותחו הן החשובות ביותר להערכתנו לקידום הוגנות בעת הזו. פירוט כל פרקטיקה כולל את החלקים הבאים:

למה עכשיו ומה זה אומר - מהי הפרקטיקה ומה המשמעות שלה לקידום הוגנות בעת הזו.

שאלות מכוונות - שעוזרות לאנשי החינוך ליצור בעצמם פעולות מקדמות הוגנות.

הצעות לפעולה - דוגמאות לפעולות המקדמות הוגנות בפרקטיקה זו. אפשר כמובן ליישם פעולות נוספות המותאמות לאנשי החינוך ולהקשר הבית ספרי.

תהליך העבודה עם הכלי מתחיל בבחירת אתגר או סוגייה היוצרים אי נחת ומעסיקים את המנהל/ת וצוות בית הספר. בשלב הבא, בוחרים זירה ובתוכה פרקטיקה המאפשרת לקבל הבנה, הצעות וכיוונים לפעולה לטיפול בסוגייה הנבחרת.

זירת סביבות למידה

זירת מערכות יחסים

דוגמה לפרטיקה למתן מקום לכל קול מתוך מפת הפרקטיקות:

מקום לכל קול

למה עכשיו ומה זה אומר?

השתתפות במשימה או בדיון כיתתי יוצרים חיבור לעולם התוכן הנלמד ותחושת שייכות למסגרת החברתית של הלמידה, אך בכל כיתה יושבים תלמידות ותלמידים ש"קולם" אינו נשמע. כדי שגם תלמידים ותלמידות אלה יוכלו לגבש את זהותם, עליהם להרגיש שיש להם מקום בטוח ומכבד להשמיע את עמדותיהם ומחשבותיהם ולבטא את יכולותיהם.

הצורך להבעה עצמית מתעצם בתנאים מורכבים. יש תלמידים ותלמידות שיעדיפו להביע את עצמם באמצעות שיח, יש שיעדיפו דרכים אחרות ויש שלא ישתתפו. כל תגובה היא לגיטימית, ולכל אחד ואחת קצב אישי.

שאלות מכוונות:

- מהן הפעולות שאנקוט כדי לאפשר לכל התלמידים והתלמידות שלי זמן ומקום שבו יוכלו להביע את עצמם בדרך שמתאימה להם?
- כיצד אצור מרחבים המאפשרים לתלמידים ולתלמידות לדבר בינם לבין עצמם בצורה בטוחה ומוגנת?
- אילו פעולות אנקוט כדי לזהות את התלמידות והתלמידים שבאופן קבוע אינם משתתפים בסוג מסוים של פעילות? איך אבין מהן הסיבות או החסמים לכך?

הצעות לפעולה:

- גיוון בדרכי ההבעה העצמית - למשל, עבודה בקבוצות קטנות, שבהן יש תפקיד לכל תלמיד ותלמידה; שימוש במגוון אמצעי הבעה יצירתיים שאינם מילוליים ועוד.
- עידוד חשיבה ביקורתית והצגת עמדות שונות - למשל, דרך אתגור התלמידים והתלמידות לא לקבל הנחות מוקדמות, הצגת נקודות מבט שונות ועוד.
- מתן מקום לחקירה של הסיפור האישי והמשפחתי של כל תלמיד ותלמידה.

לפרקטיקות הוגנות נוספות

מותאמות שיגרה וחירום

מניפת הפעלנות

כלי שמטרתו לבחון את אופי השינוי שבחרתם לעשות במסגרת החינוכית. מניפת הפעלנות כוללת שאלות להתבוננות בעקרונות ההוגנות, שמתמקדות בפעולות המקדמות השתתפות פעילה ויוזמת (Agency) ופעלנות משותפת (Co-agency).

[למניפת הפעלנות](#)

קלפי ההוגנות - כלי לתכנון ורפלקציה

[לחצו להורדת הוראות השימוש בקלפי ההוגנות](#)

ערכת קלפים הכוללת 3 חפיסות שונות:

17 קלפים רפלקטיביים אישיים

27 קלפי עבודה למיפוי בית ספרי, תכנון ורפלקציה

35 תמונות השראה לקידום הוגנות

מטרות ערכת הקלפים:

- חיבור אישי לשפת ההוגנות והיכרות עם מושגים ועקרונות - עבור הילדים והצוותים כאחד
- שיח אישי וצוותי - רפלקטיבי ופרואקטיבי
- קידום פעולה מבוססת הוגנות בבית הספר

עיצוב גרפי: קלפי כתר ההוגנות גיליאר הפקות למידה

כתר ההוגנות

כלי להערכה ורפלקציה, אשר יכול לשמש אנשי ונשות חינוך בתפקידים שונים בבתי הספר, ברשויות ובפיקוח. מטרת הכלי היא לסייע לצוותי חינוך להתבונן בתהליכים החינוכיים לאחר מעשה, דרך "משקפי ההוגנות". הכלי מתוכנן להערכה של האפשרויות הבאות: פרקטיקות פדגוגיות, מהלך בית ספרי נרחב, פרויקט או כל תהליך חינוכי אחר – על פי בחירת המשתמשים בו. השאלות בכלי הן כלליות, כך שתוכלנה להתאים למגוון רחב של פעילויות, בכל היקף ותחום.

מבנה הכלי:

הכלי מובא בפורמט "אקסל", ובו ארבעה גיליונות שונים:

הכלי פותח על ידי מכון ERI

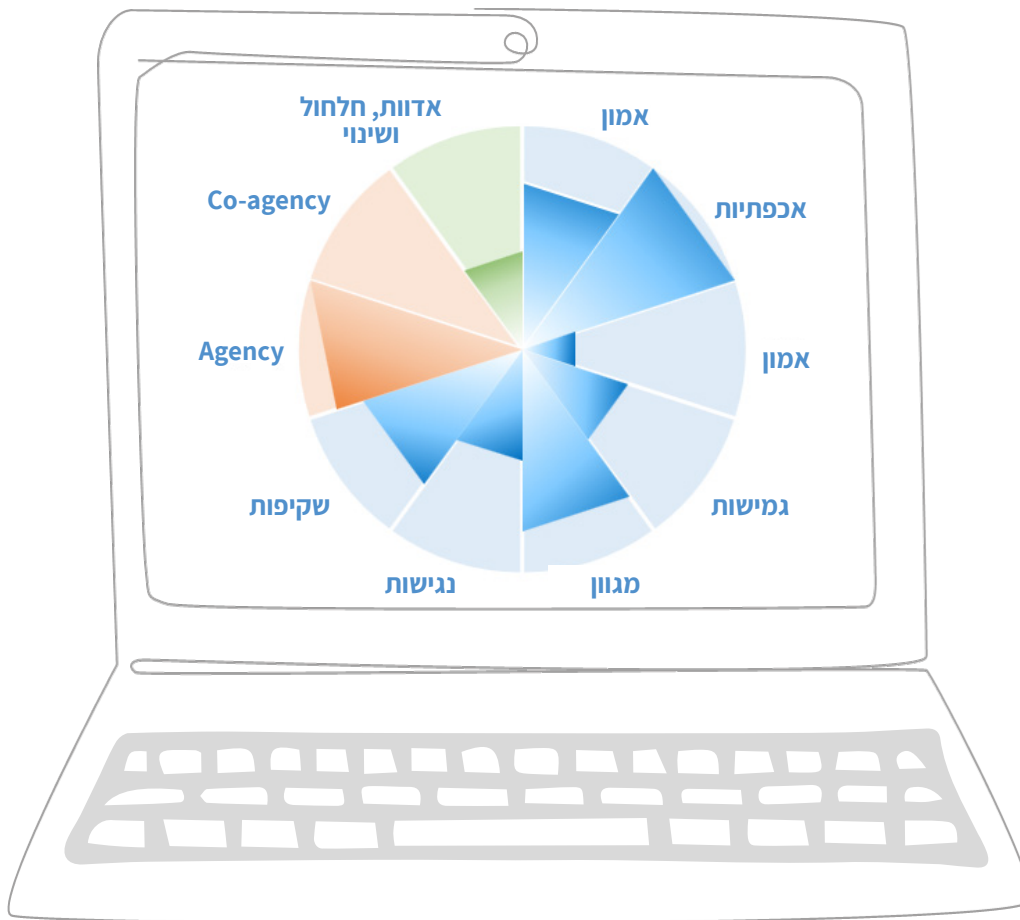
1. גיליון "מדריך למשתמש" – הקדמה והסברים

2. גיליון "למנהל/ת" – כלי להערכת פעילות נבחרת והסקת מסקנות להמשך

3. גיליון "למורה" – כלי להערכת פעילות נבחרת והסקת מסקנות להמשך

4. גיליון "רפלקציה אישית" – כלי להערכת היבטים של התפתחות מקצועית-אישית בתהליך.

תוצר: בסיום המילוי, מתקבל תרשים מסכם, בו ניתן יהיה לראות באילו היבטים נמצאת מידת ההטמעה בשלב מתקדם, ובאילו נדרשת עבודה נוספת. לדוגמה:

הסבר מפורט והנחיה על הכלים ניתן לקבל ממדריכי הכלה והוגנות של משרד החינוך.
כל כלי התוכנית מופיעים גם בפורטל עובדי ההוראה של משרד החינוך:

education.gov.il) | נושאי רחב | אוכלוסיות ונושאים אחרים | מרחב פדגוגי | משרד החינוך

שותפות בין הצוות החינוכי להורים¹

פותח יחד עם ד"ר עינת וגר-אטיאס - המחלקה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בן גוריון, ורונה אליעזר - מנהלת תוכניות, תחום משפחות, ג'וינט אשלים

מה בין משפחות והוגנות?

המשפחה היא המסגרת המשמעותית ביותר שבה ילדים גדלים ומתפתחים, ובה מתעצבת זהותם, תחושת שייכותם ומקומם בעולם. המשפחה משפיעה על כל תחומי חייהם: ההתפתחות הפיזית, פיתוח המיומנויות הרגשיות, החברתיות והלימודיות, תחושת הרווחה הנפשית, תחושת הערך העצמי והמסוגלות העצמית. לצד המשפחה, התפתחותם המיטבית של ילדים/ות מתרחשת גם בהקשרים קהילתיים, סביבתיים וחברתיים רחבים, ובמיוחד בתוך מערכת החינוך, שכמערכת אוניברסלית, שפוגשת את כלל הילדים/ות, יכולה להשפיע על התפתחותם ועל עתידם הכלכלי והחברתי.

מחקרים מוצאים קשר עקבי וחזק בין פערים כלכליים להצלחה במערכת החינוך, ובאופן ספציפי, בין עוני לאי-הצלחה בלימודים, כך שמעבר למחירים היומיומיים שילדים/ות ומשפחות משלמים על החיים בעוני, יש לכך גם השלכות לטווח ארוך על השכלת הילדים/ות ועל שגשוגם בהמשך החיים, ובכך גם על החברה כולה.

ברית של שותפות בין מערכת החינוך למשפחה נדרשת במיוחד עבור תלמידים/ות ממשפחות שחיות בעוני ומתמודדות עם מיעוט משאבים ומקורות תמיכה טבעיים. שותפות זו יכולה לסייע לצמצם את הקשר בין מעמדן הכלכלי והחברתי של משפחות אלה להצלחתם של ילדיהן במסגרת הלימודית.

מהי ברית של שותפות עם משפחות?

בניית שותפות בינוני, חברי/ות הצוות החינוכי, ובין ההורים מבוססת על **ברית של מחויבות ודאגה** משותפים למיצוי הפוטנציאל האישי של התלמיד/ה. שותפות כזו תומכת בתחושת הביטחון, השייכות והמשמעות של התלמיד/ה, ונותנת לו סביבה תומכת והרגשה שאכפת ממנו (לעומת מצבים שבהם התלמיד/ה מרגיש לכוד בפיצול בין הוריו וביתו ובין מוריו ובית ספרו).

הורים רבים מעוניינים בשותפות עם הצוות החינוכי, ורואים בבית הספר גורם מרכזי לקידום עתיד ילדם, בעיקר כשהם מזהים מחויבות של הצוות החינוכי להתפתחותו המיטבית. ההנחה היא שלצוותי החינוך יש את היכולת והאחריות ליזום ולקדם יחסים של שותפות עם המשפחות. שותפות כזו דורשת מאיתנו להיות בעמדה פנימית, שיכולה ומוכנה לראות את המורכבויות שעימן מתמודדים הורים בגידול ילדיהם.

הכרה במחויבות ההדדית של אנשי הצוות וההורים מאפשרת עבודה משותפת גם עם הורים שאינם מצליחים או יכולים להיות מעורבים באופן שבו היו רוצים. היא כוללת שיתוף ההורים בסוגיות הנוגעות לילדם וניסיון לקיים חשיבה משותפת עימם בדרכים שמתאימות ומתאפשרות עבורם.

לצד הכרה זו, על מדיניות בית הספר בנושא השותפות והדרך לקשר עם ההורים להיות דיאלוגית, מובנית ובהירה לכל השותפים.

אילו יחסים יכולים להתקיים במסגרת השותפות?

יחסי קרבה מקצועיים מהווים בסיס חשוב לקידום השותפות בין ההורים לצוות החינוכי. יחסים אלו יכולים להתקיים כשאנו תופסים ומתייחסים אל ההורים כאנשים העומדים בפני עצמם, מעבר לתפקידם כהורים של הילד/ה בבית הספר. כלומר, תפקיד צוותי ההוראה הוא לקבל את ההורים כפי שהם מצייגים את עצמם, ולנסות להכיר את מציאות חייהם וחיי הילד/ה מתוך גישה סקרנית וחמימה, שאינה חודרנית ואינה שיפוטית. עם זאת, חשוב לציין כי בנסיבות מסוימות עמדה זו יכולה להיות מורכבת ליישום (דיון באתגרים אלו והצעות ליישום ולפרקטיקה יפורטו בהמשך).

1. * בהורים הכוונה למטפלים העיקריים בילד/ה: אם, אב, אח/ות גדולה, סבא, סבתא, אפוטרופוס.

יחסי קרבה מקצועיים כאלו יאפשרו לנו להבין את ההקשר הרחב של חיי הילד/ה והוריו: מאפייני משפחתו והצרכים, הכוחות, היכולות והחסמים העומדים בדרכם. בנוסף, יחסים אלו מהווים את הבסיס לעבודה עם הילד/ה וליכולתם של ההורים לחוש אמון ולקבל את העזרה המוצעת להם.

הורים החיים בעוני - תקווה לשינוי

החיים בעוני מערבים חוויות יום-יומיות של מצוקה, מחסור ומאבק, כמו גם חוויות של [מיקרו-אגרסיות](#), בושה והקטנה. ההורים במשפחות אלו עושים, על פי רוב, כמיטב יכולתם למען התפתחותו של ילדם במסגרת הנסיבות והאפשרויות העומדות בפניהם, אך מתמודדים עם אתגרים ייחודיים הקשורים להורות בתנאים של עוני.

לרוב, הורים החיים בעוני לא זוכים להתפעלות, למבט חיובי מהסביבה הקרובה ולהכרה במאמציהם. לא פעם, הסביבה רואה אותם כהורים מזיקים, ומאשימה אותם בהצבת חינוך ילדיהם בסדר עדיפות נמוך. ההורים, מצידם, עלולים להפנים תפיסה זו, ולהימנע מקשר או מעורבות. לדוגמה, לעיתים הם מתמודדים עם מצבים של פניות פיזית ורגשית נמוכה, חווים קושי על שאינם יכולים לספק לילדם את ההזדמנויות והתמיכה להן הוא זקוק לצורך התפתחותו או לתת לו את מה שהורים אחרים נותנים לילדיהם. במקביל, הילד/ה מתמודד/ת עם תחושה שאין אפשרות לממן את צרכיו/ה או שיש לו/לה פחות מלילדים לאחרים.

לצד הבנת הקשר החיים של המשפחה, אנו רוצים להדגיש את הפוטנציאל הקיים ואת הכוחות של הילד/ה והמשפחה, ולמצות אותם באופן מקסימלי. כדי ליצור תנאים מיטיבים לשותפות עם ההורים, נדרשת מערכת יחסים של כבוד ואמון בין ההורים והצוות, שכוללת הכרה בידע של ההורים לגבי צרכי המשפחה והאפשרויות הריאליות העומדות בפניהם לפעולה, לצד הכרה בחלומות, ביכולות ובשאיפות של הילד/ה והמשפחה; הכרה אנושית בקשיים, בחוויות של חוסר צדק, בחסמים החברתיים השונים ובניסיונות ההתמודדות שלהם; ובהבנת המורכבות העומדת בפניהם בפנייה לעזרה²

2 להרחבה והעמקה, מומלץ לצפות בסרטון שבו מתארת פרופ' מיכל קרומר נבו שלוש דרכים להבין עוני (פרדיגמות), ולקרוא את המסמך "איים של ביטחון - בית ספר כמקור של תקווה לילדים שחיים בעוני - סינתזה של ידע", מאת נעמי מנדל-לוי.

איך יוצרים יחסים מיטיבים בין הצוות להורים לקידום התלמיד/ה?

עקרונות והצעות לפעולה:

- **מודעות לעמדות האישיות** (או "איפה זה פוגש אותי?") - נרצה להתבונן לעומק על ההיבטים הבאים:

- **מהי העמדה שאני מגיע/ה איתה למפגש עם ההורים?** - על סמך תפיסת התפקיד שלי; החוויות החיוביות והשליליות שלי מהעבר; הציפיות שלי מיחסים עם הורים; העמדות שלי ביחס לגידול ילדים; המקום שיש לי כדי לבחון ולעבד את הסוגיות האלו ואת משמעותן ביחסי עם הורים ועוד.
- **מהן העמדות וההטיות האישיות שלי ביחס להורי הילד/ה וליכולתם לעשות שינוי, וביחס לאמונה שלי ביכולת הילד/ה לממש את יכולותיו?** - למשל, האם אני פתוח/ה להכיר בידע ובמומחיות של ההורים לגבי הילד/ה? האם אני עושה שימוש בידע הזה לטובת הילד/ה? כיצד אני מדמיין/נת שהייתי מרגיש/ה ופועל/ת במצבם?

- **התעניינות סקרנית ומיטיבה בילד/ה, בהורים ובקשר ביניהם** - מתוך עמדה פנימית של רצון להכירם באופן מעמיק ואמפתי. להלן שאלות שנועדו לסייע ביצירת עבודת צוות ושפה משותפת עם ההורים ביחס לצורכי הילד/ה, גם במצבים מורכבים. שאלות אלו יכולות לבוא לידי ביטוי בדיאלוג ובשיח הדדי ומכיל סביב ציפיות ויעדים לימודיים, חברתיים ורגשיים של הילד/ה:

היכרות עם ההורים ועם חיי המשפחה:

- מהי ההיסטוריה של המשפחה? מהם נקודות המפנה והאירועים החשובים בחייה?
- מהם המאפיינים של חיי המשפחה? מהן חוויות היומיום של המשפחה? למשל, התמודדויות שקשורות לסדר היום, כמו שעות עבודה, מרחב פרטי ללמידה ועוד.
- מה הם גורמי התמיכה והדמויות המרכזיות בחיי המשפחה? למשל, גורמים בקהילה ועוד.
- מהם הכוחות, תחומי העניין והמשאבים שלהם? למשל ידע ייחודי, תחביבים, חוויות חיים משמעותיות, מסורות תרבותיות, חברים, שפה וכו'.
- מהן ההזדמנויות והאפשרויות הפתוחות בפניהם והחסמים העומדים בדרכם? מבחינת נגישות למשאבים, מענה על צרכים בסיסיים, תקוות לעתיד וכו'.

היכרות עם היבטים הקשורים להורות:

- מהן חוויות ההורות שלהם?
- מהם השאיפות והחלומות שלהם עבור הילד/ה והמשפחה?
- מהן האפשרויות שלהם לפעול ולספק את הצרכים של הילד/ה?
- מה הם רמת וסוג השותפות הנכונה והאפשרית עבורם בזמן זה?
- מהם סוגי המענים שדרושים להם מבית הספר?

שיח פתוח - שבו ההורים מוזמנים לספר כל דבר אחר שרצו שחשוב ורלוונטי להם ועדיין לא דובר.

- **שימוש בפרקטיקות של אכפתיות ואמפתיה** - כדי להעביר להורים מסר ותחושה שמעריכים ומכבדים אותם (במילים, בקשר עין ובתנוחת גוף) ומתייחסים אליהם כאל מבוגרים שיכולים להבין (ולא משתמשים, למשל, במושגים מקצועיים לא בהירים), נשתמש ב:

הקשבה פעילה, דרך:

- שאילת שאלות הבהרה כמו: "אני רוצה להבין, את יכולה להסביר למה את מתכוונת?"; "אני מבינה ממך ש... את יכולה לספר על זה עוד?"
- שיקוף אמפתי, שבדק הבנה של התחושות והרגשות והבנת הרגש שעומד בבסיס הדברים או ההתנהגות, למשל: "אם הבנתי אותך נכון, את מאוכזבת מהפתרון שמוצע לילד/מהמצב הקיים", "מאוד חשוב לך שלילד שלך יהיה טוב/שהוא ירגיש שייך לבית ספר". חשוב שהשיקוף יינתן בטון שואל ומציע ולא קובע נחרצות, כך שההורה יוכל לומר אם הוא מתאים לו או לא.

שיח של הכרה בערכים ובכוונות ובניית אמון:

- שימוש במשפטים או בשאלות שנותנים הכרה וערך לכוחות ולמשאבים של ההורים והמשפחה (כמו משאבים תרבותיים, קהילתיים, ערכים ייחודיים, כישרונות ועוד); או למה שחשוב להם או למה שהם רוצים עבור הילד/ה, למשל: "מה חשוב לכם כמשפחה או כהורים לגבי התחושה של הילד/ה בבית הספר/הלמידה של הילד/ה?"
- שימוש במשפטים או בשאלות שמחזיקים הכרה בתקווה, למשל: "יש כאן זמן או מצב מורכב, ולצד זה אני מאמינה בילד, כי אני רואה בהפסקות שיש לו לב טוב והוא עוזר לילדים אחרים / איך הוא מתאמץ בלימודים ולא מפספס הזדמנויות לנסות שוב".
- שימוש במשפטים שמסגרים מחדש (ריפריימינג): שאלה או משפט שמבקשים להתבונן על המצב ולראות את הערך או הכוונה שעומדת מאחוריו. למשל, כשהורה מתלונן על כך שניתנים יותר מדי שיעורי בית ושהוא לא יכול לעזור לילד/ה כי אין מרחב מתאים בבית או כי אין לו פניות או בשל חסמים של שפה, אפשר לומר לו: "טוב שאתה מספר לי את זה, אני מבינה שחשוב לך שהילד שלך יתקדם ויצליח בלימודים וזה לא פשוט במצב זה. מה אנחנו יכולים לעשות?".
- שיח פתוח ובונה אמון עם ההורים, שמנכיח את המטרות המשותפות שלנו למען הילד/ה. למשל, הכרה וחיזוק במה שההורים כן מצליחים לעשות, לצד התעניינות רגישה ביחס לתחומים שבהם הם זקוקים לעזרה.

- **פעולה אקטיבית לשיתוף ההורים** בחיי היום-יום של בית הספר ובקבלת החלטות הנוגעות לילד/ה. למשל, בניית תוכנית העצמה לילד/ה תוך שיתוף ההורים בחשיבה על הדרך המתאימה לילד/ה.

גמישות באופן שבו נפגשים עם הורים מבחינה קונקרטית ורגשית, כך שההורים ירגישו נוח לדבר; מתן כבוד לזמן שלהם והתייחסות למועד המפגש כך שיאפשר להורים להגיע; בחירת מקום מפגש ו־SETTING שיפחיתו מתח ויצמצמו יחסי כוח, לדוגמה, ישיבה במעגל, שימוש במרחבים פתוחים בבית הספר או במרחבים מגוונים בקהילה ועוד.

יצירת הזדמנויות **ומתן מקום לזהות המשפחתית והתרבותית** של הילד/ה בתוך הפעילות בבית הספר. למשל, מתוך ההנחה שלכל הורה יש ידע משמעותי, נזמין את כלל ההורים להדגים משהו שהם יודעים לעשות או לספר בכיתה סיפור משמעותי מניסיון חייהם, או כל אפשרות אחרת שמאפשרת להורים לבוא לידי ביטוי. מומלץ להציע תיווך ועזרה במידת הצורך, ולבדוק את המשמעות והרצונות של הילד/ה בהקשר זה.

הכרה ומתן נראות לתרומה ולערך של ההורים, בפניהם ובפני הילד/ה, כך שהילד/ה יחווה אותם כשותפים וכפועלים למענו. הכרה זו משמעותית גם לביסוס הערך העצמי והחברתי של הילד/ה ושל המשפחה.

הנגשת מידע רלוונטי הנוגע למיצוי זכויות והסרת חסמים בכל התחומים הקשורים לילד/ה, כמו תשלומים, מלגות, אבחונים, מחוננים ומצוינות, ובהתאמה למאפיינים ולצרכים של המשפחה. במידת האפשר, סיוע בהסרת חסמים העומדים בדרכם דרך חיבורם לגורמים חיצוניים שיכולים לסייע לילד/ה. באחריות בית הספר לקדם תחום זה, לרכז את המידע ולהנגיש אותו למורים/ות.

במידת הצורך ובתיאום עם ההורים, **לקיחת חלק פעיל ומותאם במילוי הצרכים הבסיסיים של הילד** במסגרת הלימודית. למשל, יצירת מקום אישי לילד/ה להשאת ציוד בכיתה, מתן מענה לצרכים בסיסיים (מזון, ביגוד, ציוד לימודי ועוד), הפעלת מרכז למידה ועוד. על הצעת העזרה לילד/ה ולמשפחה והגשתה להיעשות באופן רגיש ומעצים.

תוכניות לקידום הוגנות במסגרת החינוכית

כל התוכניות פועלות ליישום פדגוגי של תפיסת ההוגנות ומכוונות לאותן תוצאות.

הוגנות בחינוך בעולם משתנה - תפיסה ופרקטיקה לקידום הוגנות במסגרת החינוכית

התוכנית נועדה לקדם ולהטמיע הוגנות בבתי הספר היסודיים, ופועלת ליישום של תפיסה ופרקטיקות פדגוגיות חדשניות, שממוקדות בהסרת חסמים (מבניים, מגדריים, תרבותיים ועוד) ובפיתוח השתתפות פעילה ויוזמת (Agency) ופעלנות שיתופית (Co-Agency) בבית הספר.

איך פועלת התוכנית?

התוכנית מתחילה בהיכרות עם תפיסת ההוגנות ועקרונותיה, וממשיכה בזיהוי מרחב פעולה בית ספרי מתאים לקידום הוגנות. לאחר מכן, הצוות החינוכי מתכנן ומיישם פעולות ופרקטיקות לקידום הוגנות במרחב הנבחר, תוך הסרת חסמים מדרכם של כלל התלמידים והתלמידות, מעודד אותם להשתתף ונותן מקום וקול למגוון הדעות, הזהויות והתרבויות של כלל קהילת בית הספר. התהליך פועל בשלבים, וכולל רפלקציה לשיפור הפרקטיקות תוך כדי הפעלתן, ועידוד השתתפות פעילה ויוזמת של כלל הצוות החינוכי, התלמידים, התלמידות ומשפחותיהם.

הפעלת התוכנית בבתי הספר באה לידי ביטוי במספר דרכים:

- הקמת קהילת מורים מובילים שעוסקת בקידום הוגנות בביה"ס דרך [מהלך השקפה של מכון מופ"ת](#).
- הצמחה ופיתוח מקצועי של צוות בית הספר דרך השתלמויות מקצועיות ליישום תהליכי חקר ופיתוח פרקטיקות הוגנות, באופן שיקדם את תחושת המסוגלות והפעלתנות של הצוותים החינוכיים, התלמידים והתלמידות.
- ערכה ללמידה עצמאית הכוללת את כלל החומרים והכלים שפותחו במסגרת התוכנית, שמסייעת ליישם את התפיסה והפרקטיקות לקידום הוגנות בבית הספר.

כלי התוכנית

כדי לסייע לצוותי החינוך ליישם את התפיסה והפרקטיקות בהתאם למאפיינים הייחודיים של בית הספר, פותחו כלים מבוססי שאלות, שמסייעים להבניית פרקטיקות שמסירות חסמים ומגבירות השתתפות ומעורבות של התלמידים, התלמידות, הצוותים וכלל קהילת בית הספר:

1. [פרח ההוגנות לצוותי ההוראה ולמנהלים/ות](#) - כלים המאפשרים להרכיב את "משקפי ההוגנות" כתשתית לדיון ביישום התפיסה במסגרת החינוכית.
2. [מפת הפרקטיקות](#) - כלי ליצירת פרקטיקות פדגוגיות מקדמות הוגנות במגוון מרחבי הפעילות בבית הספר.
3. [מניפת הפעלנות](#) - כלי הכולל שאלות להתבוננות בעקרונות ההוגנות, ומתמקד בפעולות המקדמות השתתפות פעילה ויוזמת ופעלנות משותפת.
4. [קלפי ההוגנות](#) - קלפי שיח לתכנון ורפלקציה אישית וקבוצתית בנושא הוגנות.
5. [כתר ההוגנות](#) - כלי להערכה ולרפלקציה היוצר תמונה מסכמת של התהליכים החינוכיים שנעשו בבית הספר דרך "משקפי ההוגנות", ומסייע לצוותי חינוך להתבונן ולהעריך תהליכים אלו ולתכנן פעולות להמשך.
6. [חקר פרקטיקה במהלך השקפה](#) - היכרות והתנסות עם חקר פרקטיקה בראי עקרונות ההוגנות
7. [מחזור הלמידה בקהילות הוגנות במהלך השקפה](#)

הסבר מפורט והנחיה על הכלים ניתן לקבל ממדריכי הכלה והוגנות של משרד החינוך.

כל כלי התוכנית מופיעים גם בפורטל עובדי ההוראה של משרד החינוך:

[הוגנות בחינוך | נושאי רוחב | אוכלוסיות ונושאים אחרים | מרחב פדגוגי | משרד החינוך \(education.gov.il\)](#)

התוכנית פועלת כיום במגוון בתי ספר יסודיים ברשויות נבחרות ברחבי הארץ, ונמצאת בתהליכי פיתוח והטמעה מתקדמים. היא מובלת על ידי הרשות המקומית באמצעות צוות הכולל את מנהל אגף החינוך ומפקחי משרד החינוך, שמספק אקו-סיסטם תומך והוגן לבתי הספר שנבחרים להשתתף בה.

ניתן להשתתף בתוכנית דרך הרשמה במערכת גפ"ן בבתי הספר וברשויות, תוכנית מספר - 48547.

שותפים:

משרד החינוך: אגף לחינוך יסודי, אגף בכיר שפ"י ואגף מו"פ - המינהל הפדגוגי; ג'וינט אשלים תחום שנות בית ספר; מהלך השקפה מכון מופ"ת, מכון אבני ראשה; דרור בתי חינוך.

STEM מקדם הוגנות גישת החינוך STEM בין-תחומי מקדם הוגנות בבתי הספר היסודיים

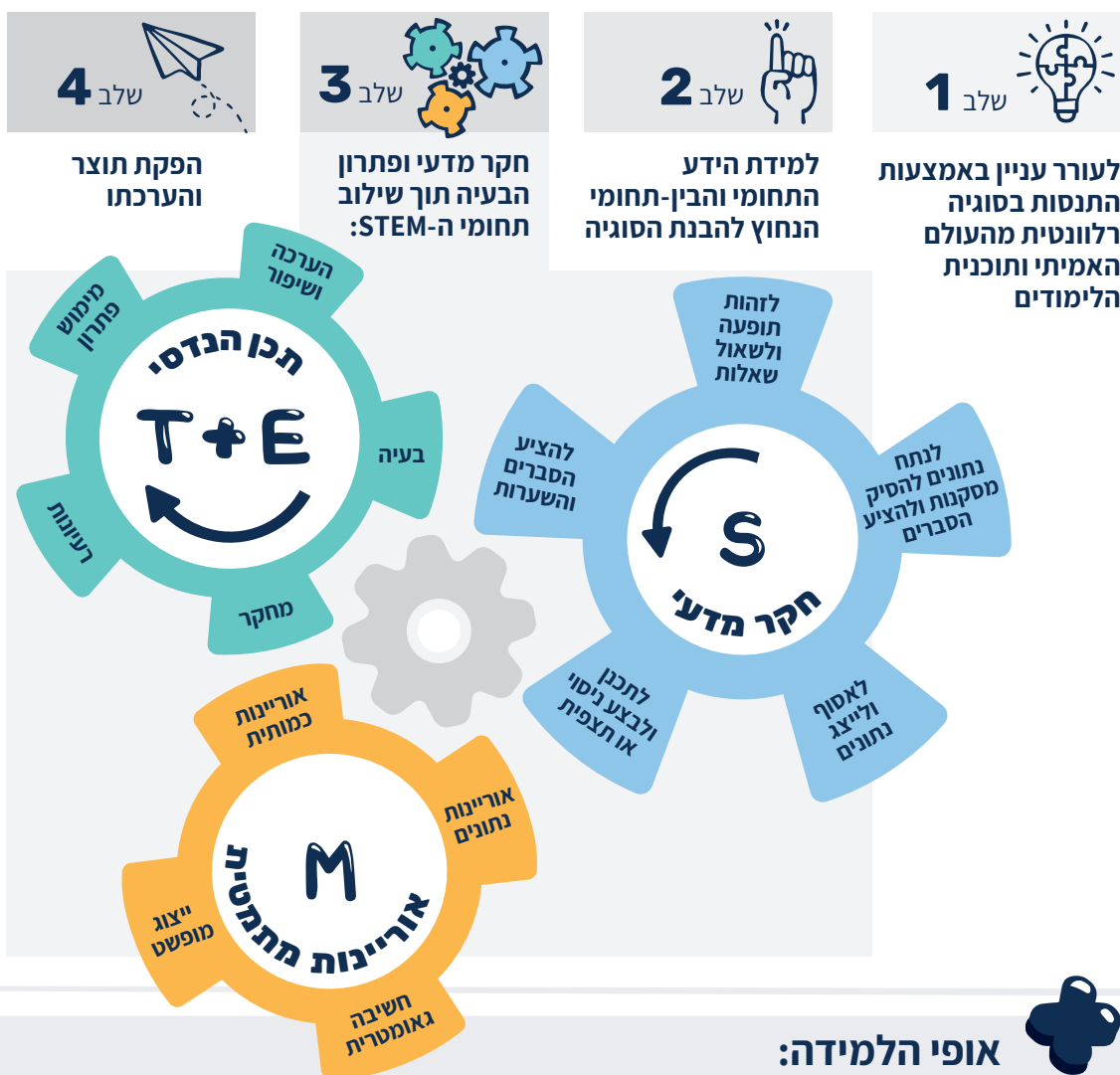
מציאות חיינו כיום מאופיינת בגדילה ובגלובליזציה של ידע, פיתוח מואץ של טכנולוגיות, רב-תרבותיות ואי ודאות. מגמות אלה מזמינות התמודדות עם אתגרים מורכבים ופתרון בעיות שהמענה להן אינו יכול להתבסס על הסבר פשוט וחד משמעי.

חינוך בגישת STEM בין-תחומי (ראשי תיבות של Mathematics, Science, Technology, Engineering) היא גישה פדגוגית שבה התלמידים לומדים את הקשרים ההדדיים בין התחומים מדע, טכנולוגיה, הנדסה ומתמטיקה. גישה זו מספקת תשתית ללמידה שיתופית, פיתוח יכולות חקר מדעי ופתרון בעיות דרך תהליך התיכון ההנדסי לתלמידים.

גישת החינוך STEM בין-תחומי מקדמת למידה התנסותית (hands on, minds on) המשלבת תוכן, מיומנויות ועמדות בתחומי ה-STEM תוך כדי פתרון סוגיות מהעולם האמיתי, במטרה להסביר תופעות, לפתור בעיות או לפתח מוצר באופן שאינו מתאפשר באמצעות תחום דעת אחד בלבד. לדוגמה, התמודדות עם סוגיות שונות מתחומי הבריאות, הסביבה, האנרגיה ושינוי האקלים מחייבת התייחסות רב תחומית מתחומי דעת שונים, ומבוססת על ידע והבנה על אודות הקשרים שביניהם.

מהלך למידה STEM בין-תחומי מקדם הוגנות

אופי הלמידה:

- הבניית ידע המשולב בפיתוח המיומנויות:** אוריינות מדעית ופתרון בעיות, חשיבה יצירתית וביקורתית, עבודת צוות ומכוונות עצמית בלמידה
- למידה התנסותית** במעבדה, במרחב מייקר ומחוץ לכיתה
- פרקטיקות הוראה מקדמות הוגנות** כגון: רתימת הון מדעי ומתן בחירה
- הערכת תהליך הלמידה** הערכה מעצבת של הידע והמיומנויות באופן המקדם את הלמידה

שותפים:

משרד החינוך: אגף מדעים - המזכירות הפדגוגית, אגף לחינוך יסודי - המינהל הפדגוגי, התוכנית הלאומית לקידום מצוינות STEM בפריפריה - מינהל החינוך הטכנולוגי; תחום שנות בית ספר - ג'וינט אשלים ועמותת אופנים - "יוצרים מציאות".

הגישה החינוכית STEM בינתחומי מקדם הוגנות

להרחבה:

[מיזם לפיתוח גישת החינוך STEM בין-תחומי, הפורטל הפדגוגי.](#)

[משרד החינוך](#)

www.stemIL.org

[הגישה החינוכית STEM בינתחומי מקדם הוגנות](#)

מל"י - מרחבי למידה ירוקים בבתי הספר היסודיים

חצרות בית הספר הן לעיתים קרובות מרחבים רחבי ידיים, בעלי טיפוח בסיסי, הנמצאים בשימוש בעיקר בהפסקות הלימודים, בשיעורי החינוך הגופני ובאירועים מיוחדים.

הספרות המחקרית מזהה יתרון גדול לשהייה במרחבים ירוקים וטבעיים על פני שהייה בתוך מבנה, וכן למשחק וללמידה בהם - שמרחיבים את מעגל ההשתתפות והמעורבות של כלל התלמידים.

תוכנית מל"י פועלת להפיכת חצר בית הספר למרחב ירוק בית ספרי, המאפשר למידה משמעותית חוץ כיתתית המותאמת לצרכים המגוונים של התלמידים והתלמידות - במגוון רחב של מקצועות בבית הספר ובכל שכבות הגיל.

תוכנית מל"י מעניקה לתלמידים ולתלמידות הזדמנות לחוות הצלחה ולעמוד באתגרים פיזיים וחברתיים. היא משפרת את האקלים הבית ספרי, תורמת לעיצוב חיי רגש בטוחים, תחושת ערך ומסוגלות - ויוצרת תחושת שייכות ואחריות לקהילה הסובבת וחיבור לטבע ולסביבה.

<https://maligreenoutdoor.site> היכנסו לאתר של מל"י כדי לגלות חוויות למידה מגוונות במרחב הירוק:

הקמת מרחב ירוק חוץ כיתתי המעודד:

חיזוק הקשר עם קהילת הורי בית הספר	למידה מתוך סקרנות וחקרנות	למידה רב תחומית ובין תחומית	הוראה חוץ כיתתית	חינוך בעידן של שינוי אקלים
למידה רגשית חברתית	שיפור אקלים בית ספרי ותחושת שייכות	יצירת מוטיבציה ללמידה	מענה ייחודי למגוון התלמידים	

התרשים לקוח מתוך אתר מל"י ומציג מגוון חוויות למידה חוץ כיתתיות הזמינות באתר.

שותפים:

משרד החינוך; אגף לחינוך יסודי - המינהל הפדגוגי, אגף בכיר מיפוי ותכנון - מינהל הפיתוח, חינוך לקיימות באגף מדעים - המזכירות הפדגוגית; תחום שנות בית ספר - ג'וינט אשלים.

בשנים האחרונות אנו עדים לעלייה משמעותית במצוקות הרגשיות-חברתיות בקרב תלמידים ותלמידות, כמו בדידות, הדרה חברתית וחרם, לצד התגברות התנהגויות הסיכון וירידה בתחושת השייכות לבית הספר.

תוכנית "קלאסי" מביאה מבט מחודש על הכיתה והצוות החינוכי כקבוצה משמעותית בחיי הפרט. היא תומכת בהתפתחות רגשית-חברתית מיטבית של התלמידים והתלמידות, ובצרכי ההשתייכות של כלל קהילת בית הספר.

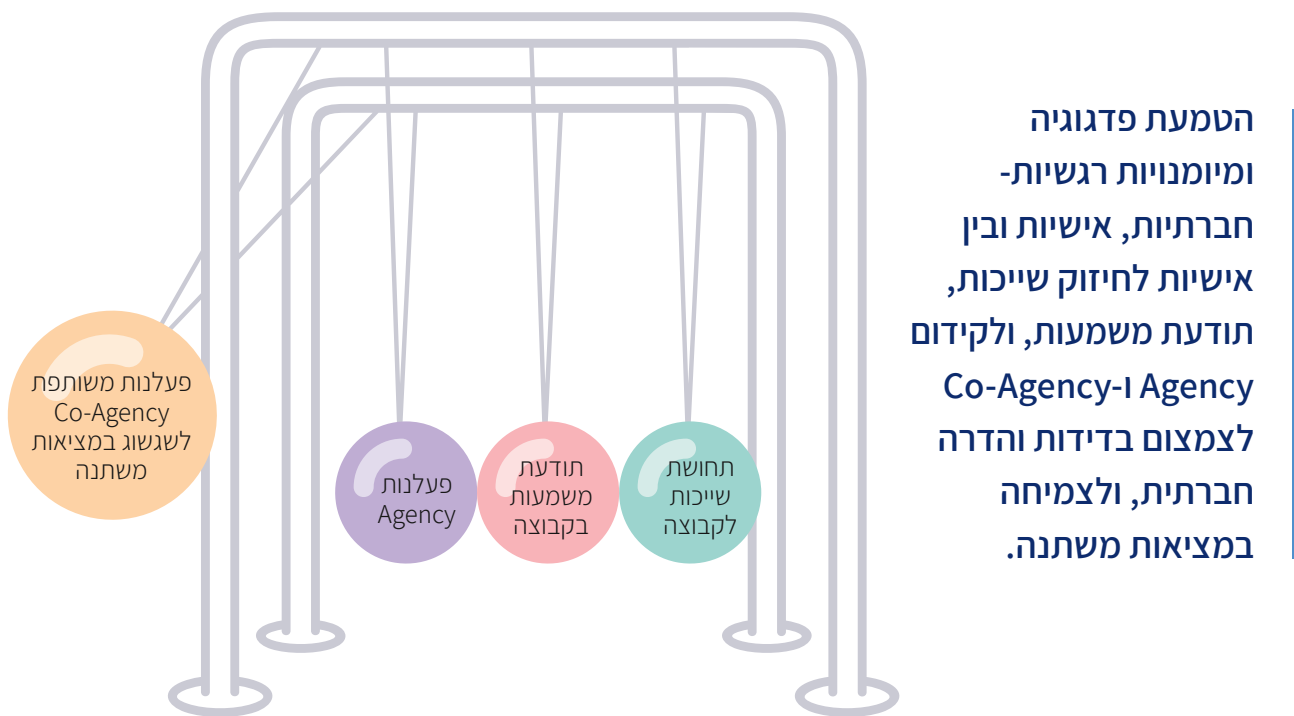
בבסיס התוכנית נמצאת התפיסה שבעזרת אורח חיים מכוון שייכות, משמעות והשתתפות פעילה ויוזמת (Agency), ניתן למנוע התנהגויות של פגיעה חברתית ולחזק לכידות חברתית. התוכנית מקדמת חוויות של מיקוד שליטה פנימי ומחזקת את כוחם של תלמידים, תלמידות וצוותי חינוך להשפיע על גורלם, דרך השתתפות בעשייה חברתית שיתופית, המכוונת לחיזוק תחושת הערך האישי וחווית ההשתייכות לקבוצת השווים.

התוכנית מתמקדת בחיזוק היועצות החינוכיות והרכזות לחינוך חברתי כמובילות התהליך וכסוכנות שינוי פנימי בתוך בית הספר, וכך תומכת בשינוי תפיסת התפקיד של הצוות החינוכי, ובקידום יכולת המסגרת החינוכית לפתח מנגנוני חוסן להתמודדות יעילה עם מצבי אי ודאות.

צוות התוכנית מלווה את היועצות והרכזות לחינוך חברתי בהקניית הידע, הכלים והסדירויות למחנכות, כדי שיוכלו ליישם פדגוגיה המחזקת שייכות, משמעות והשתתפות פעילה ויוזמת. פדגוגיה זו כוללת פרקטיקות קונקרטיות לטיפול הכיתה כקבוצה חברתית, כולל עידוד אינטראקציות, פתרון קונפליקטים ויצירת תהליכים רפלקטיביים בעשייה משותפת בעלת משמעות לבית הספר וסביבתו. היועצות והרכזות לחינוך חברתי ממשיכות ללוות את המחנכות בעשייה היומיומית ביישום הפרקטיקות ובקידום הובלה עצמית, יזמה, השתתפות ושיתופיות.

במסגרת התוכנית מפותח מדד חדש למדידת Co-Agency בקרב אנשי החינוך והתלמידים.

פיילוט התוכנית יצא לדרך בשנת הלימודים תשפ"ד וימשך עד סוף תשפ"ה.

שותפים:

משרד החינוך: אגף לחינוך יסודי ואגף בכיר שפ"י - המינהל הפדגוגי; תחום שנות בית ספר - ג'וינט אשלים.

תפיסת ההוגנות בחינוך מאפשרת ליצור וליישם סביבה פדגוגית רלוונטית, מתחדשת והוגנת, המסירה חסמים מערכתיים וחברתיים, גלויים וסמויים, ומקדמת השתתפות פעילה ויוזמת, פעלנות משותפת (Agency & Co-agency) ומיומנויות לכלל הלומדים והלומדות, כמפתחות לשגשוג ולמוביליות חברתית בעולם המשתנה.

סביבת למידה הוגנת מייצרת תחושת ביטחון אצל הלומדים והלומדות, שמאפשרת להם ללמוד על עצמם ועל סביבתם, מכבדת אותם, מתעניינת בהיבטי החיים השונים שלהם ומתייחסת להון הסימבולי שלהם כחלק מהתהליך הפדגוגי. חוויות הלמידה מחוברות לנושאים החשובים לזהותם של הילדות והילדים, ומשלבות חקר ורפלקציה על בעיות אמיתיות בקהילה, תוך מתן כבוד ומינוף המגוון החברתי-תרבותי של הלומדים והלומדות.

- 1 VUCA - מושג שהוטבע ב- 1987 על ידי האקדמיה הצבאית האמריקאית, ומאופיין עולם שנמצא בתנודתיות (Volatility), אי-ודאות (Uncertainty) ומורכבות (Complexity) ועמימות (Ambiguity). להרחבה ראו גיליון [טלסקופ VUCA](#).
- 2 פרקינס, ד. (2021), חינוך בעולם משתנה, מה באמת חשוב ללמוד. הקיבוץ המאוחד וברנקו וייס
- 3 [מצפן הלימידה 2030 של ה-OECD](#).
- 4 Bauman, Z. (2005). Liquid life. Polity
- 5 הדגמה טובה ניתן לראות ב**סרטון של דור האחד**.
- 6 דהאן, י. (2014). תיאוריות של צדק חברתי. האוניברסיטה הפתוחה.
- 7 Fraser, N. (2007). Feminist politics in the age of recognition: A two-dimensional approach to gender justice. Studies in Social Justice, 1(1), pp. 23-35
- 8 שם.
- 9 דהאן, י. (2014). תיאוריות של צדק חברתי. האוניברסיטה הפתוחה
- 10 מכון ERI - [מפת הידע לקידום מוביליות חברתית - כלכלית](#).
- 11 McGee Banks, C. A., & Banks, J. A. (1995). Equity pedagogy: An essential component of multicultural education. Theory into practice, 34(3), 152-158
- 12 שריר, ט. (2021). סקופ הוגנות, אגף מו"פ משרד החינוך.
- 13 הדגמה של הרעיון ניתן לראות ב**קדימון לסרט "לשבור את הקרח"** - YouTube Disney's Frozen Teaser Trailer
- 14 Bourdieu, P. (1986). Habitus, code et codification. Actes de la recherche en sciences sociales, 64(1), 40-44
- 15 Dufur, M. J., Parcel, T. L., & Troutman, K. P. (2013). Does capital at home matter more than capital at school? Social capital effects on academic achievement. Research in Social Stratification and Mobility, 31, 1-21
- 16 קרומר נבו, מ. (2022). עבודה סוציאלית מודעת עוני, ספר הכשרה.
- 17 Lamont, M., & Lareau, A. (1988). Cultural capital: Allusions, gaps and glissandos in recent theoretical developments. Sociological theory, 153-168
- 18 שדה, א. (2020). הוגנות בחינוך. סקירת ספרות שנכתבה במתודיקה עבור ג'וינט אשלים
- 19 המעבדה לפדגוגיה מוטת עתיד, אגף מו"פ, משרד החינוך
- 20 [מצפן הלימידה 2030 של ה-OECD](#)
- 21 האגף לחינוך יסודי, אגף שפ"י, אגף מו"פ וג'וינט אשלים (2021): הוגנות בחינוך בעולם משתנה - תדריך למנהל.ת.
- 22 רוסו נצר, פ', מעוז ישראל, ד'. (2021). משמעות מחפשת אדם. שתיים, בית הוצאה לאור.
- 23 שדה, א. (2020). [הוגנות בחינוך](#). סקירת ספרות שנכתבה במתודיקה עבור ג'וינט אשלים
- 24 בתהליך לקחו חלק מנהלות, מנהלים, יועצות ויועצים מ-16 בתי ספר, מפקחי ומפקחות החינוך היסודי ושפ"י, מנהלי ומנהלות מחלקות חינוך, וצוות משותף לאגף לחינוך יסודי, אגף שפ"י, אגף מו"פ, צוות ג'וינט אשלים וצוות המכון הדמוקרטי.
- 25 מתוך [נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות](#).
- 26 Brown, B. (2015). SuperSoul Sessions: The Anatomy of Trust. SuperSoul Sessions: The Anatomy of Trust - Brené Brown ((brenbrown.com
- 27 ידיד, ר. (2009). בדיקות האחריות של מכללה אקדמית להכשרת מורים על פי תפיסת ניהול איכות כוללת בחינוך.
- 28 שדה, א. (2020). הוגנות בחינוך. סקירת ספרות שנכתבה במתודיקה עבור ג'וינט אשלים.
- 29 ראו למשל פרקטיקות להוראה איכותית בפורטל עובדי הוראה
- 30 כ"ץ, י. (2021). אחרים גם כאן: על גיוון והכללה בארגון.
- 31 ראו לדוגמה [מודל הקשת](#).

- דהאן, י. (2014). **תיאוריות של צדק חברתי**. האוניברסיטה הפתוחה.
- ידיד, ה. (2009). **בדיקות האחריות של מכללה אקדמית להכשרת מורים על פי תפיסת ניהול איכות כוללת בחינוך**. כ"ץ, י. (2021). **אחרים גם כאן: על גיוון והכללה בארגון**.
- פרקינס, ד. (2021). **חינוך בעולם משתנה, מה באמת חשוב ללמוד**. הקיבוץ המאוחד וברנקו וייס.
- קרומר נבו, מ. (2022). **עבודה סוציאלית מודעת עוני**. ספר הכשרה.
- רוסו נצר, פ', מעוז ישראל, ד'. (2021). **משמעות מחפשת אדם**. שתיים, בית הוצאה לאור.
- שדה, א. (2020). **הוגנות בחינוך. סקירת ספרות שנכתבה במתודיקה עבור ג'וינט אשלים**.
- [גיליון סק:ופ הוגנות](#), אגף מו"פ משרד החינוך, 2021
- [גיליון טלסק:ופ VUCA](#), אגף מו"פ משרד החינוך, 2022.
- [גיליון סק:ופ מצפן](#), אגף מו"פ משרד החינוך, 2022
- תדריך למנהלת: הוגנות בחינוך בעולם משתנה האגף לחינוך יסודי**, אגף שפ"י, אגף מו"פ וג'וינט אשלים, 2021.
- Bourdieu, P. (1986). **Habitus, code et codification. Actes de la recherche en sciences sociales**, 64(1), 40-44.
- Brown, B. (2015). **SuperSoul Sessions: The Anatomy of Trust**.
- Dufur, M. J., Parcel, T. L., & Troutman, K. P. (2013). **Does capital at home matter more than capital at school? Social capital effects on academic achievement**. *Research in Social Stratification and Mobility*, 31, 1-21.
- Fraser, N. (2007). **Feminist politics in the age of recognition: A two-dimensional approach to gender justice**. *Studies in Social Justice*, 1(1), pp. 23-35.
- Lamont, M., & Lareau, A. (1988). **Cultural capital: Allusions, gaps and glissandos in recent theoretical developments**. *Sociological theory*, 153-168.
- McGee Banks, C. A., & Banks, J. A. (1995). **Equity pedagogy: An essential component of multicultural education**. *Theory into practice*, 34(3), 152-158.
- [The OECD Learning Compass 2030](#)

אַני הילד

נעם חורב

מתוך הספר "שמש בצננת", 2022

אַני הילד
על הארץ הזאת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת

אַני הילד
על הארץ הזאת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת

אַני הילד
על הארץ הזאת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת

אַני הילד
על הארץ הזאת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת

אני הילד
על הארץ הזאת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת.

אני הילד
על הארץ הזאת
היא חיה ונשמת
היא חיה ונשמת.

